SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK V. ČÍSLO 7—8.

Henrich Bartek:

BUDÚCNOSŤ SLOVENČINY.

Terajšie položenie a stav spisovnej reči slovenskej nie sú také, aby otázka jej budúcnosti bola ľahostajná a zbytočná, bo takmer úmyselné zaznávanie jazykovej kultúry na jednej strane vyvoláva až úzkostlivé snahy a zásahy o zachovanie rečovej čistoty, čo výstižne charakterizuje súčasnú situáciu spisovnej slovenčiny, v ktorej sa križujú dva mocné protipostavené prúdy: prvý, nedbajúci vôbec o cieľavedomé vzdelávanie, dotváranie a zachovávanie spisovnej normy, a druhý, húževnate lipnúci na dobrých rečových zvyklostiach, preto neraz hodne konzervatívny v posudzovaní jazykových novostí. Objektívne treba uznať, že tento dvojaký pomer k spisovnej reči aspoň u Slovákov nepochodí z rozličného nazerania na úlohy spisovného jazyka, teda nie je diktovaný rozličnými ideologickými zásadami, o čom sa môže presvedčiť každý, kto chytí do rúk niektorý politický denník slovenský, lebo najde v ňom popri sebe výbornou slovenčinou písané články a články v pošpatenej reči, takže právom môžeme povedať, že starostlivosť o čistotu jazykovú a o kultúru spisovnej reči je z veľkej väčšiny nezávislá od mocenských prúdov politických a zakladá sa predovšetkým na školenosti a kultivovanosti jednotlivcov, a nie na ich politickom presvedčení. Naša beletristická spisba vyniká dielami v dobrej slovenčine, lež nemálo je i takých, ktorých pôvodcovia nestarajú sa o rečovú stránku, a to sa ešte stupňuje v odbornej literatúre, kde z toho istého odboru raz čítate práce štylisticky, frazeologicky a slovníkove ozaj uhladené a vycibrené, bez nedôsledností v termínoch, no súčasne v inej knihe stretáte sa s hotovým zmätkom, s nepresnosťou a s nevážnosťou k reči, — bohužiaľ, takýchto diel je väčšina. Lenže to ešte neznačí, že budúcnosť spisovnej reči slovenskej je beznádejná. Jej poprevratové dejiny

jasne ukazujú cestu vývinu, ktorý sa odzrkadľuje najmä v tom, že v literatúre našej zachovávajú sa iba rečove hodnotné diela, a do zabudnutia prichádzajú knihy, čo by s obsahovej stránky zaujímaly čitateľov aj dnes, no pre chatrnosť reči nemožno ich už vydávať. Dobre to vidno hlavne na poprevratových prekladoch, z ktorých máloktorý sa dožil nového vydania práve pre rečovú nedokonalosť, a preto nevyhnutné bolo prichystať nové, lepšie preklady. Hľa, tiež dôkaz, že rozhoduje predovšetkým akosť reči. Smer vývinu súčasnej spisovnej slovenčiny ide teda v znamení kvality a všeobecného zlepšovania úrovne; i keď pomaly, no s badateľnou pravidelnosťou odpadúvajú cudzie nánosy, čo sa zachytily na spisovnej reči v prvých rokoch jej terajšieho vzrastu a mohutnenia. Nie div, že pri živote sa zachovávajú len práce jazykove význačné, veď rečové hodnoty, vynesené a stvorené predvojnovými pokoleniami, vždy viac a viac stávajú sa základnou mierou i pre hodnotenie súčasnej rečovej tvorby, lebo v minulosti dosiahnuté méty rečového rozvoja sú počiatkom nadstavby, ktorá sa buduje, a tak všetko, čo neprekonáva už dosiahnutú úroveň, musí zaniknúť v dôsledku nepísaného, lež tým dôraznejšie sa uplatňujúceho zákona o víťazstve kvality v duchovne rastúcom kolektíve. Preto ani rečový kvas poprevratový neuspel znehodnotiť dobrú jazykovú tradíciu, ktorej vrcholná úroveň môže sa len dvíhať, bo je základom pre tvorenie nových hodnôt rečových, a teda aj umeleckých. Toto všetko platí najmä o krásnej spisbe: o básnictve, románopisectve, novelistike a dramatickej literatúre, kde spisovná slovenčina má už značnú tradíciu. Ale s novým politickým životom slovenským prišly aj nové úlohy a požiadavky, na ktoré nebola náležite prichystaná. Takmer naraz ukázala sa potreba náučnej spisby z najrozličnejších odborov a slovenčina ako štátna reč na Slovensku musela zaujať všetky funkcie, ktoré má ktorýkoľvek západoeuropský štátny jazyk s bohatou minulosťou. Kto si všimne reči poprevratových úradných publikácií a spisov, ľahko zbadá v nich nesmierny vplyv maďarčiny, nemčiny a češtiny, a to aj v takých veciach, kde sa mu mohlo bez väčších ťažkostí vyhnúť, keby sme boli mali dosť rečove školených ľudí, keďže veľká väčšina cudzorodých nálepiek pochodila nie z chudoby slovenčiny, ale z jej neznalosti. A jednako naša spisovná reč toto všetko prekonáva, s roka na rok pribúdajú odborné spisy, ktoré ju postupne vyvádzajú z nezavineného zmätku nových pomerov. Od prevratu slo-

venčina sa ustavične obohacuje množstvom predtým neznámych alebo zriedka užívaných pojmov — slov, ktoré spisovná reč v predvojnových okolnostiach nepotrebovala. Chýbajúce slová a výrazy hľadajú sa predovšetkým v živej reči, v reči ľudu, čo úplne zodpovedá Štúrovej požiadavke, aby spisovný jazyk bol čím srozumiteľnejší Slovákom; pravda, kde domáci základ nedostačoval, prípadne kde nebolo možné z neho tvoriť, priberaly sa na pomoc iné reči, predovšetkým čeština. Toto pozorovanie vzťahuje sa iba na dobrý poprevratový úzus, lebo len oň nám ide. Nebude vari od veci, keď aspoň v hlavných črtách naznačíme terajší stav spisovnej slovenčiny, keď si povšimneme jej výhod, ale aj ťažkostí, s ktorými sa musí boriť.

Básnictvo.

Slovenský básnik nemôže si veru ťažkať, že by nástroj jeho tvorenia nebol súci, ako to musel kedysi o nemčine vyhlásiť Goethe. Naopak, básnická reč slovenská dosiahla veľkú rozvitosť už v štúrovskej dobe, keď popri básnikoch, napodobňujúcich ľudový verš, vyvrcholila sa v intelektuálnej forme Sládkovičovej poezie, ktorá tématikou i spracovaním pozdvihla slovenské básnictvo z imitovania prostonárodnej poezie, aby ho povzniesla na vyššiu úroveň, z ktorej mohla tým ľahšie vyrásť poezia Hviezdoslavova a slovenskej moderny. Pre slovenskú básnickú reč je veľmi typické, že pomerne málo okypťovala, osekávala slová, lebo množstvo domáceho jazykového materiálu dávalo možnosť vybrať si z bohatého slovného skladu ľudovej reči a nárečovej synonymiky. Okrem toho slovenskí básnici mali naporúdzi až primnoho výrazových prostriedkov na vyslovenie najjemnejších citových odtienkov, takže prirodzená zásobáreň je podnes nevyčerpaná. Francúzsky poet by sa naisto zaradoval, keby mal toľko citove zafarbených slov, toľko vhodných synoným, toľko deminutív, ako má slovenský, ktorý je okrem toho vo výhode, že na základe ľahkej rečovej tvorivosti nášho jazyka môže voľnejšie stvárňovať rečovú látku a rozmnožovať ju výtvormi vlastného ducha podľa ústrojnosti nášho jazyka, ktorý s tejto stránky je taký tvárny, že po slovensky ľahko možno tlmočiť i osobitné básnické štýly iných jazykov. I prirodzená ľubozvučnosť slovenčiny je veľké bohatstvo, ktoré zámernejšie použité môže urobiť novú cestu modernému básnictvu slovenskému. A keď dnes ťažko u nás hovoriť o básnickom génovi slovenskom, ktorý by spečatil najbližší vývin, nuž príčinu toho neslobodno hľadať

v nedokonalosti terajšej básnickej reči, ale skôr v tom, že súčasné Slovensko svojou psychickou rozháranosťou neurčilo si ešte duchovné cesty a ciele, ktoré chce dosiahnuť a ktoré by nadchly spiaceho básnického génia.

Krásna próza.

Pre značnú jednostrannosť prozaickej tvorby slovenskej, v ktorej prevládajú motívy dedinské a malomestské, reč našej prózy dosiahla vysoký stupeň dokonalosti len v realistickom líčení, naproti tomu celkom chýbajú diela z oblasti vyššieho intelektuálneho života, diela s filozofickou koncepciou a so záujmom pre abstraktnosť, próza smeru l'art pour l'art, čo všetko rozhojňuje rečový poklad a obohacuje ho novými pojmami a výrazmi, pre ktoré v ľudovej reči nebolo podkladu, takže musia vznikať i z tvorivej predstavivosti spisovateľov. Prílišnú realistickopopisnú tradíciu našej prózy ľahko spozorujeme pri pokusoch o preklad z prozaického štýlu takého Paula Valéryho, Marcela Prousta a iných majstrov svetovej literatúry. Pri prekladaní vrcholných diel europskej moderny aj dobrý znalec slovenčiny neraz sa dostane do pomykova, lebo spisovná slovenčina v tomto smere nie je ešte náležite prepracovaná, lež cieľom naším musí byť také bohatstvo výrazových prostriedkov, aby sme okrem typicky slovenských vecí mohli bez akýchkoľvek ťažkostí vysloviť všetko to, čo vedel vyjadriť ktorýkoľvek cudzí spisovateľ. Preto je nevyhnutné, aby prekladová spisba slovenská prinášala k nám nielen nové námety, ale aj nové rečové vyjadrenie, ktoré doteraz postrádame. Škoda, že väčšina prekladov do slovenčiny trpí rečovými suchotami a ani zďaleka nevystihuje umeleckú reč originálu, ba často preklady u nás sú skôr nevítaným balastom ako dobrodením literatúry. Málo máme takých prekladateľov, ako je Mikuláš Gacek, z ktorého prekladov potešiť sa môže i básnik (porov. Ján Smrek v Slovenskej reči V, 52—53), lebo toľko je v nich nových zvratov, obrazov, porovnaní, akých sme doteraz v slovenčine nečítali. I reč je hladká, plynná, bez kostrbatostí! Takýmto smerom treba ísť a slovenčina v krátkom čase okrem svojich vlastných domácich fondov rozmnoží sa i tými jazykovými kvalitami, čo si stvorili spisovatelia v iných jazykoch. Cestu túto ukázal už Ján Hollý, keď roku 1824 vydal Rozličné básňe hrdinské, elegiacké a lirické z Wergilia, Teokrita, Homéra, Owidia, Tirtea a Horáca a neskôr Eneidu, veď nimi chcel dokázať, že slovenčina je súca na vyslo-

venie všetkého, čo napísali antickí básnici. Tá istá zásada v podstate platí aj dnes pre prekladovú literatúru. Dobrý preklad je rozhodne väčším obohatením jazyka ako zlá pôvodina. Bohužiaľ, u nás mnohí prekladatelia sú len robotníkmi slova, a nie umelcami s vyvinutým rečovým čutím a s veľkou jazykovou kultúrou. Až budeme mať hodne prekladateľov umelcov a tvorcov nových hodnôt jazykových, nevyhnutne vznikne prielom v doterajšom slovenskom štýle, ktorý je natoľko poviazaný vo vetnej skladbe deskriptívnou formou rečového a umeleckého realizmu, že slovenská veta pôsobí dojmom rozsekanosti a rozdrobenosti na krátke úseky vetné, čo síce prináša so sebou jasnosť, lež nijako neumožňuje vyššie štýlové rozpätie, ku ktorému sa dopracovala na príklad zo slovanských jazykov poľština, ruština a do istej miery aj čeština. Slovenská veta so samými interpunkčnými znakmi je obrazom slovenského myslenia v krátkych, našíroko nerozvitých výrazoch, preto sa nám tak ťažko prekladajú inorečové rozvité podmety a doplnky, namiesto ktorých musíme klásť vedľajšie vety, čím sa až príliš stupňuje rozbitosť slovenskej vety. S tejto stránky bolo by veľmi poučné porovnať na príklad Štúrovu vzletnú prózu s terajšou jednotvárne osnovanou slovenskou vetou. Podobný zjav badať i pri vetnom poriadku slov, aj tu je značná jednoduchosť len preto, že sa priveľmi pridržame slovosledných pravidiel z obdobia vlády umeleckého realizmu a vedeckého pozitivizmu z konca 19. storočia. Tým nijako nechceme povedať, že zaznávame doterajšiu realistickú tradíciu slovenského štýlu, ale popri nej radi by sme videli spisovateľov, ktorí z hlbokých vnútorných príčin a na základe novej osnovy umeleckého diela zlomia terajšie jednoduché členenie slovenskej vety a urobia zo slovenčiny jedinečný nástroj na reprodukovanie akéhokoľvek štýlu najrozličnejších prozaických druhov svetovej tvorby. Rozumie sa, že naša próza bude sa dopĺňať i vo frazeologii a slovníku, najmä ak bude pokračovať v hlavnej vývinovej tendencii, ktorá sa prejavuje tým, že prozaici prejímajú slová a výrazy, zaužívané v básnickej reči. Veď básnik bol vždy tvorcom nového výrazu a tak predchodcom prozaika. Slová a výrazy najsamprv prechádzajú vyhňou básnikovou, aby sa potom zjemnené a zhodnotené staly majetkom celej spisovnej reči, najmä umeleckej prózy. Mnohé typické poetizmy za jedno až dve pokolenia strácajú svoju poetickú výlučnosť a prestupujú do reči prózy, priam tak i rozličné metafory a iné básnické výrazy,

pôvodne obmedzené iba na verš. V súčasnej spisbe medzi poeziou a prózou je veľmi úzka súvislosť, sú to dva nevyhnutné a vzájomne sa podmieňujúce protiklady, ktoré jestvujú pri sebe a proti sebe, no nikdy nie izolovane. V našej próze najmä v ostatných rokoch badať celkom zreteľný odklon od poezie, na príklad naši básnici začínajú klásť väčšiu váhu na cieľavedomé využitie hudobnosti reči, lež v krásnej próze je to dosť zriedkavé. Pravda, chyba je aj v tom, že naša súčasná literárna kritika svojím hodne sociologickým zamerením ledva si všíma formálnej stránky umeleckých diel, takže básnici a spisovatelia tvoria sami od seba, z vnútornej potreby, bez náležitého upozornenia, ktoré zjavy v svojich prácach majú zosilniť alebo zoslabiť. Slovenská krásna literatúra rastie a vydáva plody ako ovocné stromy, o ktoré sa nik nestará, čím vznikajú neodškriepiteľné umelecké a rečové škody. I v tejto veci ako v mnohých iných spoliehame sa na prirodzenú silu a neveľmi dbáme o to, že včasným zásahom dala by sa vypestovať nejedna spisovateľská individualita, ktorá v terajších okolnostiach nevyvinie sa primerane len preto, že hneď pri svojom vstupe do literatúry nenachodí poradného slova, ale iba sociologické výklady, čo svojou jednostrannosťou skôr hatia rozvoj tvorivých síl umeleckých a rečových. Nateraz ani slovenskí jazykospytci nemohli sa zaoberať umeleckou stránkou beletristickej reči, lebo musia sa starať o kynoženie najhoršej buriny v slovníku, v hláskosloví a tvarosloví spisovnej reči. Jazyková estetika až príliš zaostáva za rozvojom literatúry a z toho pochodiace škody nemôže napraviť lingvistika, ale iba literárna kritika, ak si svoje doterajšie kritériá patrične rozšíri, aby mohla vynášať úsudky o celom literárnom diele, a nielen o jeho časti. Upevňovanie jazykovej normy v spisovnej reči je len prvý predpoklad zdarného rozvoja spisby, bez jazykovej estetiky nedosiahneme hlavného cieľa, ktorý načim vidieť v rozmnožovaní umeleckých výrazových prostriedkov spisovnej reči.

Divadelná slovenčina.

I na divadelnej slovenčine v porovnaní s jej úrovňou predprevratovou vidno veľký rozvoj vďaka sústavnému vzdelávaniu javištnej slovenčiny slovenským súborom SND, ktorý realitistickú tradíciu divadelnej slovenčiny doplnil hrami z iných prostredí a takýmto činom zveľadil štýlovú rozmanitosť javištnej slovenčiny, čo badať i na rečovej uhladenosti salónnych hier. Túto prácu vhod-

ne napomáhaly niektoré ozaj dobré preklady a snahy Matice slovenskej, ktorá prostredníctvom Ústredia slovenských ochotníckych divadiel od rokov sa stará o rozširovanie dobrej divadelnej spisby a o zvyšovanie rečovej i reprodukčnej úrovne ochotníckych predstavení. Ustavičné zdokonaľovanie jednotnej javištnej výslovnosti, znemožňovanie výslovnostných a iných vulgárností tvoria dobrý základ pre ďalší rozvoj javištnej slovenčiny, ktorá sa musí usilovať o väčšiu diferenciáciu rozličných štýlov, aby herecký účinok mohol byť tým väčší. Netreba vari dokazovať, že väčšie využitie hudobnosti slovenčiny v divadelných hrách je nevyhnutná požiadavka, ktorá závisí od umeleckého čutia autorov a prekladateľov. V pomeroch, v akých sa vyvíja slovenské divadlo, dosiahnuté výsledky sú viac ako uspokojujúce, hoci pri väčšom porozumení a pri väčšej podpore divadelníctva mohli sme mať oveľa bohatšiu prekladovú literatúru, i slovenská činohra SND okrem vytvorenia typicky slovenského poňatia realistických hier z domáceho prostredia mohla už mať i svojský štýl pre iné druhy divadelného umenia. Rozhodne postrádame poeticky ladené hry, ktoré by mohly náležite ťažiť z pôvodného rečového materiálu. Básnické hodnoty divadelnej slovenčiny, nepočítajúc do toho niekoľko málo výnimiek, sú veru skromné, hoci predpoklady pre ne máme. Pravda, ani divadelné hry nemožno robiť na rozkaz, preto ostáva nám len nádej, že časom naši básnici a spisovatelia uznajú za vhodné viacej sa zaoberať divadelnou tvorbou. Potom i pre divadelnú reč príde lepšia doba.

Výhľady do budúcnosti sú pre spisovnú slovenčinu priaznivé najmä v básnictve, krásnej próze a divadelnej reči, lebo v týchto odvetviach spisovného jazyka dlhšou tradíciou sformované spôsoby vyjadrenia tvoria dostatočnú základňu pre budúci vývin, ktorý naisto rozhojní štylistické a výrazové bohatstvo slovenčiny. No menej potešiteľné sú pomery vo vedeckej reči, ktorá najmä v niektorých odboroch prechodí zo zmätku do zmätku.

Vedecká reč.

Najväčším nedostatkom vedeckej reči slovenskej je veľká neustálenosť v odborných terminologiách. Hoci nemožno tvrdiť, že by vedecká slovenčina bola bez tradície, jednako nedostačuje dneskajším potrebám. Neustálenosť vedeckej terminologie zaviňuje sa i tým, že od rokov sa šíri náhľad, že odborné názvoslovie

slovenské má sa shodovať s českým, aby aspoň na poli vedy bola jednota. Pre neujasnenosť v zásadných veciach jazykových mnohí Slováci podliehajú tomuto smeru a ani dobre si neuvedomujú, aké zhubné následky to môže mať pre budúcnosť slovenčiny. Kto by si dal robotu a povedzme v slovníku Petra Tvrdého pri každom hesle by poznačil, do ktorej odbornej terminologie patrí, nuž napokon by zistil, že najmenej štyri pätiny všetkých slovenských slov sú časťou i niektorého odborného názvoslovia. A keďže najmä v pomenovaní konkrét sú značné rozdiely medzi slovenským a českým slovníkom, neostáva teda nič iného, ako zachovávať jestvujúce rozdiely, a to tým viac, že veľká väčšina svojských názvov pre konkréta predstavuje už ustálenú časť literárneho slovníka, hlavne v beletristickej reči, hoci nemožno zaznávať ani doterajšiu tradíciu popularizačnej a náučnej spisby, kde mnohé termíny majú dosť dlhú tradíciu, takže ich načim pokladať za ustálené.

Prvá požiadavka, ktorá sa kladie na vedecké názvoslovie, je ustálenosť. Pre ten istý pojem alebo vec treba mať iba jeden názov, čiže značku, ktorá musí vyhovovať hláskovej ústrojnosti slovenských slov. Pri konkrétach ide najmä o to, aby sa z niekoľkých rozličných názvov, existujúcich v spisovnej reči alebo v nárečiach, vybral ten, čo najlepšie vyhovuje vedeckej reči. A keďže slovenčina oplýva množstvom synoným, i vhodný výber je veľmi ťažký a postup, akým sa deje, nemožno zredukovať na niekoľko zásadných princípov, lebo pri riešení komplikovanejších prípadov aj ohľad na rozličné okolnosti sa rozširuje. Ale nech hovoria príklady.

Nedávno dozvedeli sme sa z dennej tlače, že podľa mienky úradných činiteľov rovnako oprávnené sú názvy *krajinský* a *zemský* v administratívnej a právnej slovenčine, hoci v Pravidlách slovenského pravopisu (str. 160) pod heslom *krajina* sú i tieto pomenovania: *Slovenská krajina*; *krajinský*; *krajinský úrad*, *výbor*; *krajinské zastupiteľstvo*, pri heslách *zem*, *zemský* (str. 348) neuvádzajú sa nijaké odborné názvy administratívne alebo právne, iba pod heslom *Podkarpatská Rus* (str. 225) je i: *zem Podkarpatoruská*, čo sa môže zakladať na omyle, prípadne na skutočnosti, že na Podkarpatskej Rusi je úradným jazykom čeština, ktorá má *země* proti slovenskému *krajina*. Predpokladajme, že by sa v odbornej terminologii vžily obidve pomenovania: *krajina* i *zem*, *krajinský výbor* i *zemský výbor* atď., ako sa v skutočnosti praktikuje aj na krajinskom úrade. Takýto stav prieči sa nielen Pravidlám

slovenského pravopisu, ale aj dobrému úzu, lebo dôvody za výlučnú platnosť názvov *krajinský úrad*, *Slovenská krajina* atď., vyslovené v Slovenskej reči, doteraz ešte nikto nepodvrátil. Keby sa uznalo zásadne, že v spisovnej slovenčine názvy *krajinský úrad* a *zemský úrad* sú rovnoznačné — čo však nezodpovedá pravde —, potom mušeli by sme mať zásadné stanovisko, ktoré by uznávalo každý hláskove poslovenčený český názov za rovnocenný s pôvodným pomenovaním slovenským, čiže inač povedané, mali by sme v mnohých prípadoch dva synonymné odborné názvy: 1. číro slovenský a 2. československý (hláskove prispôsobený, český). Taký stav rozhodne odporuje požiadavkám vedeckej terminologie, ktorá nevyhnutne potrebuje pre jeden pojem iba jeden názov, a nie dva, prípadne viacej názvov. Vedecká terminologia s množstvom synoným hatí jednoznačnosť významovú, je prekážkou zdarného vývinu slovenskej vedy. Dvojaká terminologia je luxus, nehovoriac už o rečových škodách; spôsobuje veľké škody hmotné, lebo vydavatelia sa pridržajú alebo jednej, alebo druhej terminologie, takže mnoho času sa premárni usmerňovaním vedeckých termínov pri chystaní rukopisov do tlače. Okrem toho dvojaká terminologia je zaťažením pre odborníkov, ktorí musia mnoho času venovať výberu odborných termínov, hoci pri ustálenej terminologii mohli by ho využiť pre tvorivú vedeckú prácu. Prijatie dvojakej terminologie malo by aj neblahé následky spoločenské a politické, lebo opakoval by sa stav pred vydaním Pravidiel slovenského pravopisu, keď posudzovali ľudí podľa toho, či píšu *študent* alebo *student*. Kto písaval *š*, vystavoval sa nebezpečenstvu, že ho budú pokladať za protištátneho. To isté by sa dialo v budúcnosti pri dvojakej terminologii. Potom by rozoznávali ľudí podľa toho, či píšu *krajinský úrad* alebo *zemský úrad*. Pravda, proti takémuto vývinovému smeru musí protestovať čo najrozhodnejšie každý lingvista, lebo keby sa ujalo, že máme mať dvojakú odbornú terminologiu, dostali by sme sa do závozu nielen so slovenskou vedou, ale aj literatúrou, ba s celým duchovným životom na Slovensku. Dvojaká odborná terminologia bola by skazou slovenčiny, zničením dosiahnutej úrovne jazykovej a práce mnohých pokolení. Ak by sme prijali dvojakú terminologiu, nuž potom dobré by bolo *tajomník* i „jednateľ", *vládny radca* i „vládny rada", *priehlavok* i „nárt", *členok* i „kotník" atď. potom by sme mali na stá a stá takýchto dvojtvarov, takže nakoniec slovenčina stala by sa iba „odfarbenou češtinou", a práve takou ju

nechcel mať predný český jazykospytec Josef Zubatý. Podľa toho môžeme vysloviť túto hlavnú terminologickú požiadavku: *Pri ustálených vhodných názvoch domáceho pôvodu nemajú miesta v odbornej terminologii hláskove prispôsobené druhotvary českého pôvodu.* (Pokračovanie.)

Anton Jánošík:

ZO SLOVENSKEJ KVANTITY.

Kvantita deverbatív s predponami.

Ak porovnávame kvantitu deverbatív s kvantitou slovies, z ktorých sú odvodené, vidíme, že nie je všade tá istá. Vo veľkej miere deverbatíva majú na rozdiel od materských slovies dlhú kvantitu v predpone, a to najmä tam, kde sú deverbatíva kratšie od slovies o jednu slabiku; namiesto slovesnej dvojslabičnej koncovky neurčitku (*-iti*, *-ati*[1]) býva pri deverbatívach iba jednoslabičná koncovka podstatných mien *-a* a *-ъ* (*-ь*), na príklad *za|ba|vi|ti* — *zá|ba|va*, *za|ro|di|ti* — *zá|rod(ъ)*. Ale táto dlhá kvantita nezjavuje sa vo všetkých predponách deverbatív, a nie jednako; na jedných v plnej miere, na iných iba čiastočne a na druhých vonkoncom nie.

Najprv pozorujme kvantitu predpôn pri trojslabičných deverbatívach, prípadne pôvodne trojslabičných (dneska po zániku *-ъ* [*-ь*] dvojslabičných), nakoľko možno vzatých zo živej reči, aby „zákon reči[2]", ku ktorému chceme tu dojsť, bol tým istejší.

zá-: zábava, záblesk, záboj, záčin, záder, záduch, záhon, záhrada[3], *záhyb, záchvat*[4], *zákaz, základ, zákruta, zálety, záloh, zámer, zámet*[5], *zánet*[6], *západ, zápis, zápona*[7], *zápor*[8], *záprah, záprava, záraz, zárez, zárod, zásad*[9], *zásek, zásluha, zástava, zástera, zástoj,*

[1] Tu musíme vychádzať z plných foriem neurčitku.

[2] Bernolák tiež „hľadal zákony reči v jej vlastňom duchu" (35). Dejiny literatúry slovenskej od Vlčka, T. Sv. Martin 1923.

[3] Na západe je *zahrada*.

[4] Dostal záchvat na srdce (= porazilo ho) (úzus v Bánovciach).

[5] Hŕba od vetra nafúkaného snehu (Turiec).

[6] *Má zánet* (= podnapitý s červenou tvárou) (úzus).

[7] *Zápona* = zástera (Turiec). Tiež keď slnko svieti a náhle sa zaoblačí.

[8] Výstižný príklad u Tajovského: cez železné dvercia zápor pretiahnuť (III, 133). Na Orave sa hovorí: Ľady urobily zápor (po česky = ledová zácpa) (doklad v liste od spisovateľa Mikuláša Gacka).

[9] Taktiež u Tajovského: strežie ako... pytlák na zásade (X, 91).

zásyp[10], *zátín*[11], *zátvor*[12], *závada*, *záves*[13], *závod*[14], *závoz*, *závora*, *závrat*, *zážeh*[15].

Z týchto deverbatív dá sa vyvodiť všeobecné pravidlo, systém pre dlhú kvantitu predpony *zá-* trojslabičných deverbatív. Proti tomu všeobecnému „zákonu" stojí iba jeden prípad „zahrada", a to v nárečiach na západe (na východné tu nemyslíme, keďže tam niet dlhej kvantity). Ale aj tu treba predpokladať pôvodné dlhé *zá-*, ktoré sa však skrátilo vplyvom príbuzného, z toho istého slovesného koreňa pochádzajúceho deverbatíva *ohrada*, pri ktorom predpona *o-* ostala krátka, ako je ona s krátkou kvantitou pri všetkých týchto deverbatívach, na príklad *obuch*, *ochvat*, *otlak* ap. Slová „zahrada" a *ohrada* aj v praktickom živote spolu úzko súvisely, čo vidieť najmä z vety: „Toto miesto si ohradím, spravím ohradu a budem mať peknú zahradu" (úzus na západe). Forma „zahrada" prenikla aj do spisovnej reči a zhusta sa jej prv užívalo; je aj u Jesenského: *Dookola zahrada, tichá* (III, 60).

ná-: *náboj*, *náhon*, *náhrada*, *nákova*, *námaha*, *námer*[16], *nápad*[17], *nápis*, *nápoj*, *náprava*, *náraz*, *nárek*, *národ*[18], *nárok*, *nástoj*[19], *nátoň*, *nával*, *návlaky*, *návoj*[20], *návoz*[21], *návrat*.

Pri predpone *ná-* niet nijakej odchýlky proti všeobecnému „zákonu"; pri knižnom slove „nauka" prvej sa užívala zväčša

---

Podľa výkladu samého autora, o ktorý som ho bol požiadal, *zásad* znamená „zasadnúť si pod les alebo do kružiny na lúkach a... čakať na srnca, diviaka a hoci len na zajačka. Musí sa sedieť, a to nehybne, aby sa zver nepoplašila..." Na miesto *zásad* dneska sa hovorí aj „čakaná"; toto slovo nie je po slovensky tvorené.

[10] V Turci (Podháj) to, čo inde *podvalky* (Bánovce), alebo podstenie.

[11] Na príklad: *Na desať zátinov ho* (strom) *sotnem* (úzus v Turci).

[12] *Zlodeji mi odrazili zátvor* (na sýpke) (úzus v Turci).

[13] *Záves* = pánty na dverách (Turiec). *Vytrhol dvere aj so závesmi* (úzus v Turci).

[14] *Tie zemiaky majú pekný závod* (= vzrast), *bude zemače a zemače* (Bánovce).

[15] Význam je zrejmý z vety u Kukučína: prihrnul ich (žeravé uhlíky) popolom, aby zážeh vytrval na nich až do rána (X, 65). Materské sloveso je tu *zažíhať* (*sa*).

[16] Ten, čo bol u nás, nemôže mať dobrý námer (= zámer) (úzus v Turci). Je aj priezvisko *Námer;* profesor na reál. gymnáziu v Bratislave.

[17] To je dobrý nápad (= myšlienka) (úzus).

[18] Dobrý príklad u Tajovského: Slovák od národu (XI, 99); po nich (uliciach) sa hemží plno národa (Kuk. VI, 243).

[19] Náš chlapec má pevný nástoj; čo si umieni, to aj urobí (Turiec).

[20] Terminologia tkáčska; na krosnách.

predpona *na-* s krátkou kvantitou. Tu pravidlo o kvantite ukazuje, že má sa písať *náuka,* ako to správne ustanovujú aj Pravidlá slk. pravopisu.

ú-: *úbehy*[22], *účes, úder, úhor, úkor*[23], *úľava, úloha, úmor, úpal, úpek, úplaz*[24], *úprava, úpust, úrek(y), úroda, úsad, úsmev, úsvit, úšust*[25], *útecha, útek, útraty, útrova*[26], *úval, úvoz, úvrate*[27], *úžeh*[28].

Aj tu zpod systému dlhej kvantity na predpone *ú-* sa akosi vymyká jedno deverbatívum *ujma*[29], ktoré je odvodené od slovesa *ujať.*[30] Jeho krátka kvantita hádam ťažko dala by sa vysvetliť nejakým skrátením predpokladanej pôvodnej dlhej kvantity, ako to bolo pri deverbatíve *záhrada* > *zahrada.* Túto odchylnú, krátku kvantitu možno vysvetliť skôr odchylným tvorením samého deverbatíva, a to nie z kmeňa neurčitkového, lež prítomníkového. Najľahšie, pravda, by to šlo z formy 2. osoby rozkazovacieho spôsobu *ujmi!* prípadne aj z 1. osoby prítomného času (ja) *ujmu*[31], keďže tieto obidve slovesné formy majú s deverbatívom *ujma* jednaký

---

[21] Význam je naznačený u Tajovského: zlý prístup (k domu, do dvora), aby si návoz robil i s jednej strany cesty i s druhej (VI, 61).

[22] Hráme sa na úbehy (úzus na západe). Dneska varíme s mojou sestrou na úbehy (= preteky) (úzus na západe).

[23] Pôvodný význam je v takejto vete: On to robil všetko na môj úkor (= na moje pokorenie) (úzus v Turci).

[24] Horská lúka na stráni (úzus v Turci).

[25] So strechy padol úšust (= kus sošmyknutého snehu) (úzus v Turci). Porovnaj tiež sloveso *šústať* v ľudovej pesničke: Hej, šústaj, šústaj, drobná ďatelinka...

[26] Pri tom krštení mali sme veľkú útrovu (= výlohy) (úzus na západe).

[27] V nárečiach *úrate* (Bánovce, Turiec, možno aj inde), bez spoluhlásky *-v-*. Spisovne je *úvrate;* tak aj Kukučín: si zastali na úvrate lánu (VII, 116).

[28] Nespi na slnku, dostaneš slnečný úžeh! (úzus v Orave) (doklad od Mikuláša Gacka).

[29] *Ujma* svojím pôvodom je slovo ľudové, teda načisto slovenské, hoci teraz v niektorých nárečiach je veľmi zriedkavé; je vytlačené jemu blízkymi synonymami *úkor, ukrátenie, škoda* a *krivda,* hoci sa s nimi úplne nekryje. Staršie pokolenie miestami ešte aj teraz povie: Pri delení majetku spravili mi ujmu, ja mám ujmu. V Turci užívajú ho aj vo význame „veľké množstvo": Tohto roku bolo ujma ovocia. Bolo tam jabĺk, no ujma!

[30] Známa je iba zvratná forma *ujať sa,* ale u Bernoláka je aj *ujať* (= odoberať).

[31] Treba vychádzať z pôvodnej formy 1. osoby príznakových slovies, ktoré mali koncovku *-u,* aká sa doteraz zachovala vo forme *reku.*

počet slabík, teda nie o jednu slabiku menej, a preto nebolo ani príčiny na zmenu dlhej kvantity za náhradu skrátenej slabiky.

vý-: *výber, výbor, výbuch, výčin, výder*[32], *výhľad, výhoda*[33], *výhon*[34], *východ, výklad, výkrik, výlevy, výlohy, výmer*[35], *výmoľa, výplata, výprask, výroba, výrok, výsev*[36], *výsluha*[37], *výstava, výstraha, výstrel, výstrih, výstroj*[38], *výstup*[39], *výsyp, vývod, vývoz*[40], *vývrat, výzor, výzvedy, výživa.*

Aj pri predpone *vý-* všeobecne s dlhou kvantitou je znovu jedna krátka kvantita pri deverbatíve *vydaj.* Tu, ako pri deverbatíve *ujma,* bude načim krátku kvantitu vykladať ako deverbatívum, utvorené z kmeňa prítomníkového, a to tiež z formy 2. osoby rozkazovacieho spôsobu *vydaj(i)*! tak isto je utvorené aj deverbatívum *predaj* od *predať.* Tento spôsob tvorenia deverbatív nie je v slovenčine ojedinelý; z kmeňa prítomníkového máme aj viacej takých deverbatív, ako je celkom naisto *sejba, smejko, bojko,* hádam i *pobehaj, lapaj* a iné.

Z tohto celého pozorovania dalo by sa vysloviť takéto pravidlo: Deverbatívum, utvorené z kmeňa neurčitkového, má dlhú kvantitu v predpone, v našom prípade na *vý-*; ak je z kmeňa prítomníkového, tak krátku kvantitu (*vy-*). Lenže proti tomuto pravidlu sa naoko stavia deverbatívum *údaj,* ktoré sa najčastejšie vyskytuje v príslovke *údajne,* a knižné *výdaj*[41]; treba ich vykladať pre ich dlhú kvantitu z iteratív slovies *udávať* a *vydávať* a tak predpokla-

---

[32] Mal zjednané krpce na výder (úzus v Turci).

[33] Porovnaj k tomu význam slovesa *vyhodiť sa* vo vete: Ten sa azda už na všetko vyhodí (= vydarí, na všetko je súci) (Bánovce).

[34] Zajtra bude výhon (= vyháňanie statku po prvý raz na jar pred pastiera) (úzus). Dal pastierovi výhon (= diškréciu) (Turiec).

[35] Pracujú, robia na výmer (= za mlátenie neberú peniaze, ale zbožie) (úzus).

[36] Jano, ber výsev a choď za otcom do poľa (Turiec). V nárečiach je aj *výsej* (Bánovce): Tá roľa je na tri merice výseju (úzus v okolí Bánoviec).

[37] *Výsluha* = voľakoho vyslúžiť a tiež diškrécia za *výsluhu:* Grófov sluha odišiel domov s veľkou výsluhou (Turiec). V Turci svadobníci dostávajú z veselia *výsluhy* (podľa prof. dr. Jozefa Hrabovského, rodáka zo Svätej Mary).

[38] Keď sa dievča vydáva, dostáva *výstroj* (= šatstvo, nábytok).

[39] Porov. prídavné meno *výstupný:* On je veľmi výstupný (úzus).

[40] To je ťažký vývoz do vrchu (Turiec). Podobne: Kopali sme hlbokú studňu, a preto sme mali veľký vývoz.

[41] V slovenčine za knižné *výdaj(e)* sa užíva *výdavok - výdavky;*

dať ich pôvodné deverbatíva *údav, *výdav[42], z ktorých disimiláciou na diaľku koncového *v>j* vznikly formy *údaj, výdaj,* podobne ako forma *výsej* z *výsev, obuj* (Bánovce) z formy *obuv.* Takisto možno vysvetliť formu deverbatíva *závej* za očakávané, pôvodné **závev*[43] od slovesa *zavievať,* tak ako je *ohrev* od *ohrievať.*

prí-: *príboj*[44], *príčina, príhoda, príchlop*[45], *prichod, príklad, príklop*[46], *prípad, prípek*[47], *prípor*[48], *príprah*[49], *príprava*[50], *prísaha, prístav, prístup.*

Tu nenachádzame nijakej výnimky proti všeobecnému pravidlu o dlhej kvantite v predpone *prí-.* Pri forme *pitvor* < *prítvor* zanikla dlhá kvantita v predpone *prí-* po zániku *-r-* „dissimilací" (Zubatý, List. fil. II, 91).

ráz-, roz-: *rázsvit*[51], *rázštep*[52], *Ráztoky, rázvora, rozbresk, rozbroj, rozdiel, rozkaz, rozkrok, rozpuk*[53], *rozpust*[54], *rozsadz*[55], *rozvrať.*

Predpona *roz-* už v praslovančine (praslovenčine) mala dlhú kvantitu **rōz-*, ktorá do slovenčiny historickej prešla celkom náležite v *ráz.*[56] Deverbatíva s predponou *ráz-* sú typické stredo-

---

v slovenčine má ono miesto vo význame *vydávanie listov* = *výdaj* lístkov, prípadne batožiny.

[42] Vlastne deverbatívum *výdav* je doložené vo forme *výdavok.*

[43] U Kukučína čítame: Odkiaľsi prichodia zvonku ich závevy (bôľu a tajných starostí) (XIX, 110).

[44] *Príboj* na plti. Tiež miesto, kde sa plte zastavujú a priväzujú o koly.

[45] Bača príchlopil príchlop (= dvierka bez závesov), aby mu ovce neutekaly (Turiec).

[46] Na truhle je príklop (= vrchnák) (úzus v Turci).

[47] Dneska bol veľký prípek, bude búrka (Turiec).

[48] Keď je strmý vrch, tak je do vrchu *pripor* (Turiec). *Prípory* = „... ťažký dych detí slabých, na nejaké vnútorné zapálenie trpiacich..." (Ľ. Holuby, SP XI, 211.)

[49] *Príprah* = prípinok; obyčajne *príprahom* sú mladé volky, ktoré sa pripriahnu pred starými, aby sa učily ťahať (Turiec).

[50] Má aj konkrétny význam: Koláč neoklameš. Keď ho chceš mať dobrý, musíš dať doňho dobrú prípravu (úzus).

[51] Zvoní na rázsvit (úzus v Novohrade).

[52] Chytili sme hada do rázštepu (úzus v Turci).

[53] To ti bolo do rozpuku (= veľmi smiešne, do rozpuknutia) (úzus v okolí Bánoviec).

[54] Porovnaj výraz *vápenný rozpust* (Kalálov slovník).

[55] U Kukučína: Myslel hneď (Ondráš Machuľa) na Zuzku, hneď na šaty, hneď na rozsadz (I, 64).

[56] Praslovenské *ō* dalo aj inde do slovenčiny *á*, ako to vidieť najmä

slovakizmy, zvláštnosťou slovenského jazyka, a zato ich načim dôsledne užívať.

pô-, po-: pobozk, pocta[57], *podiel, podiv, pôdoj, pohľad, pohon*[58], *pohreb, pohyb, pochop, pochvala, pochyba, poklad, poklona, pokora, pokrov*[59], *pokuta, poľaha*[60], *pôloh*[61], *pomsta, ponos(a), ponova*[62], *ponuka, popis, poplach*[63], *poplaky*[64], *pôrod, Poruba, porub*[65], *posed* (bot.), *posluch, postava, postav*[66], *postup, poťah*[67], *potecha, potok, potopa, pôtrest*[68], *potupa*[69], *potvora, povera, povlaky*[70], *pôvod, povoja*[71], *pozor*[72], *Požehy*[73], *pôživa.*[74]

Vo všeobecnosti predpona *po-* pri deverbatívach zachováva si krátku kvantitu, iba v niekoľkých málo prípadoch je dlhá kvan-

---

v korenných hláskach iteratív, na príklad *prichodiť-prichádzať, zarobiť-zarábať, vykosiť-vykášať* ap.

[57] V Turci aj vo význame konkrétnom: Na veselie donášajú poctu (= nápoj, koláče).

[58] Dneska máme veľký pohon (= mnoho roboty) (úzus). Na Jurečku urobili veľký pohon (Turiec).

[59] Už je dom pod pokrovom (=pod strechou) (úzus v Turci); na západe je iba *krov* (Bánovce).

[60] Dostala som dobrú nevestu, nám poľahu (= poľahčenie) (úzus v okolí Bánoviec).

[61] Spisovateľovi M. Gackovi, ako mi v liste píše, Záskaľan slovo vysvetlil takto: „Gazda má zem v dobrom položení — povie sa — *to je krásny pôloh.*" Tak aj v Turci (Podháj). Iný význam: menšia, sedlu podobná polianka, rovná plocha — pôloh (tiež v liste). Iný význam ešte = *kút, posteľ rodičky:* „Keď sa rodička cíti už dostatočne mocná, vtedy vstane s postele, čo naznačujeme slovami, že *vyšla z pôlohu.*" (Z listu p. učiteľa Alfonza Rusina z Bobrovca.)

[62] Ponovil som si šaty, dom; mnoho som platil za tú ponovu (= ponovenie) (úzus).

[63] Užíva sa ho aj vo význame = *jašo:* To ti je taký poplach (Bánovce).

[64] Na príklad: Mliečne poplaky.

[65] Žiadal vrchnosť o porub dreva (úzus v Turci).

[66] Terminologia tkáčska.

[67] To je dobrý poťah (úzus v Turci) sa povie, keď sa ťahá do kopca.

[68] To je s tým chlapcom veľký potrest (= potrestanie) (úzus v Turci a v okolí Banskej Bystrice).

[69] Chodí na potupu sveta (= nekľudný, roztrhaný) (Bánovce).

[70] Má povlaky na očiach, no ešte sa ich beľmo nechytá (úzus).

[71] *Povoja* = zelina, rastúca najradšej medzi zemiakmi; na západe *pupenec.* Prirovnaj k tomu sloveso *poviť.* Na Štedrý večer pri vymetaní izby dievčence spievajú: „A ty vňať — nedaj im spať. A ty *povoja* — nedaj im pokoja..." (Kuk. XII, 119.)

[72] Má aj význam *pohľad,* na príklad u Kukučína: oči starého... Stretly sa s jeho otvoreným smelým pozorom (VI, 24).

tita: *pôdoj, pôloh, pôrod, pôvod, pôživa.* Zaiste svojím pôvodom je mladšia, ako predchádzajúce dlhé kvantity na predponách *zá-, ná-, ú-, vý-, prí-, ráz-*, ale i tak treba ju rešpektovať v plnej miere pri tých deverbatívach, kde je, teda aj pri deverbatíve *pôrod;* Pravidlá slk. pravopisu majú *porod* proti doterajšiemu všeobecnému spisovnému úzu.*

od-: *oddych, odhad, odchod, odkaz, odkvap, odlet, odmäk, odmena*[75], *odmlad, odpis, odplata, odpust, odraz*[76], *odroň, odsek, odtok, odveta.*

Na predpone *od-* nemení sa kvantita; ostáva tá istá, ako je aj na slovese.

ob-, o-: *obar, obava, obdiv, obeta, oblak, oblek, obloha, obluda, obrok*[77], *obťaž, obuch, obživa, ohľad*[78], *ohlas, ohrada, ohrev, ochrak*[79], *ochrana, ochvat, omasta, opara*[80], *opora, oslep*[81], *osnova*[82], *otlak, otrava, ožeh.*

Ani pri deverbatívach s predponou *ob-, o-* niet nijakej zmeny v kvantite; vo forme *vohľady* netreba hľadať dlhú kvantitu, ako je na príklad *ôsmy*, ale jednoduché protetické *v-*.

*

Z uvedených dokladov jasne vidieť, že predpony *zá-, ná-, ú-, vý-, prí-* majú vždy dlhú kvantitu, ak sú naisto tvorené z neurčitkového kmeňa; predpony *roz-, po-* majú zväčša krátku kvantitu, iba v niektorých prípadoch je dlhá; predpony *od-, ob-, o-* sú vždy

---

[73] *Požehy* = poľný majer blízo Valče v Turci.

[74] Význam je dobre vystihnutý u Kukučína: Má tu (zrno) ležať myšiam na pôživu (I, 218). Porovnaj tiež tiež podstatné meno *pôživkár* (Turiec).

* Aspoň dva príklady na ukážku: V chalupe stoná rybárova žena k *pôrodu* (Prost. slov. povesti, soš. 2, 61); prišli (!) na ňu bolesti k *pôrodu* (Súp. V, 339).

[75] Tiež: Taká odmena potvorská (= nádavka neposlušnému dieťaťu) (úzus).

[76] *Odraz na päte* dostanú bosé deti, keď sa im pri skákaní na kameni *odrazí* koža od mäsa (Bánovce).

[77] Vydelená miera ovsa, prípadne tiež jačmeňa pre kone.

[78] Sem patrí aj deverbatívum *vohľady.*

[79] *Ochrak* = z pľúc kašľom vyhadzovaná nečistota (úzus v okolí Bánoviec). Aj nadávka: *Ty ochrak!*

[80] Choroba v kútoch úst.

[81] U Kukučína: „... Taká vec nemôže sa len tak na oslep trúsiť medzi svet; treba dokázať (VI, 35).

[82] Terminologia tkáčska.

s krátkou kvantitou. Teda takýto je „zákon" reči, ktorý Pravidlá slk. pravopisu prestupujú pri deverbatíve *pôrod;* miesto dlhej kvantity, ktorá sa tam pýta podľa „zákona" tu vyvodeného, je iba *„porod"*, hoci v nárečiach je *pôrod, pórod.*[83] Ale my máme taký náhľad na kvantitu, že ju v slovenčine nemožno upravovať podľa kvantity príbuznej reči, ale stavať ju na vlastnom systéme, založenom na centrálnych nárečiach, o ktorý sme sa tu pokúsili. Ak by sme sa nechceli ďalej pridržať dlhej kvantity pri deverbatíve *pôrod,* potom by sme sa nemohli zaujať ani za iné dlhé kvantity v slovenčine, ktoré sú odchylné od češtiny, na príklad *ôsmy* (čes. *osmý*), *prút* (čes. *prut*) *Mária* (čes. *Marie*) a iné. Na dlhú kvantitu deverbatíva *pôrod* ukazuje aj od neho odvodené prídavné meno *pôrodný,* užívané vo výraze *pôrodné*[84] *bôle, bolesti.* No počuť v novšom čase aj formu „porodný" vo výraze *„porodná" baba,* čo sa ujalo vplyvom českej lekárskej terminologie; veď medzi Slovákmi vždy sa hovorilo žene, ktorá pomáha pri pôrode, iba *baba.* Tak aj Kukučín, hoci bol lekárom: ... *obecná baba* ... (27) ... *baba* ... ako šla pod cieňou po triesky, že šestonedieľke niečoho uvarí (VII, 28).

No nijako nás tu nemusí mýliť krátka kvantita pri terminologii *porodná baba,* ani *porodnosť,* prípadne *porodnica,* lebo sú to všetko nové slová, prevzaté z češtiny, ktoré si však môžeme so stránky hláskoslovnej prispôsobiť, ako sa to robí aj v iných prípadoch.

[83] *Pórod* je na západe. Toť nedávno istého vedeckého pracovníka v národopise som sa bol opytoval na terminologiu tkáčsku a pritom som sa spýtal po spôsobe dialektologa, či vie, čo je to *porod.* Nevedel, ale už *pórod* vedel. Aj Slovákovi zo západu je cudzí *porod.*

[84] Tieto výrazy nie sú síce cudzie reči ľudu, ale on ich neužíva; povie sa prosto: *Prišly na ňu bôle* (*bolesti*). Ale ak sa má utvoriť od *pôrod* adjektívum, tak je to iba *pôrodný.*

Ja sa nazdávam, že sa gramatikár a slovnikár slovenský iba vtedy ociti na pevnej pôde, keď sa zriekne pobočných ohľadov, ohľadov na češtinu, a keď sa postaví na pôdu živého jazyka slovenského, na pôdu toho jazyka, ktorý každodenne počúvame z úst ľudu slovenského.

Samo Czambel.

Bez slovenčiny boli by sme ako rozviazaný snop.

Jozef Škultéty.

Belo Letz:

INŠTRUMENTÁL S PREDLOŽKOU S.

Práve tak ako v každej náuke, pochopiteľne i v gramatickom sklade nášho jazyka niet iba axiomatických poznatkov, ktorých osvojenie je základom, a to bez ohľadu na eventuálnu jednoduchosť alebo složitosť, zreteľnosť alebo nejasnosť, ale na rozdiel od nich pomerne často prichodia i zjavy, ktoré majú hodnotu skôr teoretickú. Hoci sú iba akousi jazykovou nadstavbou, keďže ich neznalosť vplýva iba zriedka na správne užívanie jazyka, treba o nich pouvažovať vystihnutím naoko nepraktických problémov alebo poloproblémov a najsť pre ne opodstatnenie i primeranú formuláciu. Pravda, tento cieľ sa často nedosiahne uspokojivo a problém ostane niekedy čiastočne neriešený, ale táto okolnosť nemôže nijako brániť, aby sa neuvažovalo o otázkach jazykovedou ešte neprebádaných, dosť neosvetlených, alebo napokon, aby sa aspoň načrtnutím nejakého zjavu nepoukázalo na skúmateľské možnosti, čo pri ňom sú.

Ak zisťujeme výsledky doterajších poznatkov našej synchronickej lingvistiky, je na podiv, ako rozsiahlo, mnohostranne, ba neraz i hlboko spracovaly sa už v jej pomerne krátkej tradícii niektoré časti spisovnej slovenčiny. A nejde tu iba o spomínené axiomy, čo by bolo samozrejmé, ale aj o poučenia významu takmer číro vedeckého. K nim treba počítať na pr. i náuku o pádoch a hlavne stať o inštrumentáli. Už Czamblova Rukoväť obsahuje podrobné jeho pravidlá, hoci je dielo praktického charakteru; azda preto venuje sa v ňom veľa starostlivosti tomuto pádu, lebo sa označúva za funkčne veľmi zaťažený. (J. Mihál v Slovenskej reči V, 175 a nasl.).

S hľadiska tejto úvahy zužuje sa inštrumentál ako široký systém iba na jeden druh tohto pádu s predložkou *s* (*so*). Ba vlastne nerokúva sa o ňom ani v pádosloví pri inštrumentáli, ale v osobitnej kapitole o predložkách, kde *s* s týmto pádom je iba hlavnou časťou väzieb s touto prepozíciou, pokým v náuke o pádoch hovorí sa obyčajne o čírom inštrumentáli. Týmto činom oddeľuje sa, čo nepatrí k sebe iba so stránky formálnej, a súvisí funkcionálne, bez ohľadu na škodu, ktorá vzniká, keď druhy prostého a predložkového pádu neprichodia v gramatike spolu. Porovnávanie ich väzbového zástoja, pravda, i keď sa takto celkom neznemožňuje, jed-

nako nekladie sa, ako by bolo správne, proti sebe. S touto funkcionálnou opozíciou u nás dosiaľ málo rátaly aj diela o spisovnej slovenčine okrem Rukoväti Czamblovej, a i keď pri bezpredložkovom inštrumentáli bola kde-tu poznámka o väzbe s predložkou *s*, vysvetľovaly sa doklady obidvoch možností osobitne (na pr. Damborský); i ponechávaly záujemcovi úlohu pripojiť k veľa druhom inštrumentálu jeho variant s predložkou *s*, hoci terajší stav tohto výsledku nášho pádoslovia treba pokladať za výsledok dlhého vývinu v užívaní tohto pádu s predložkou *s* a bez nej.

No ak pri osvetľovaní dôležitosti inštrumentálu s predložkou *s* neodkloníme sa od bezpredložkovej väzby tohto pádu a ostaneme pri metodickej stránke ich spracovania, prekvapuje rozsiahlosť náčrtu číreho inštrumentálu a jednak skúposť poučiek o tom istom páde s predložkou *s*. Vyčerpáva obyčajne málo i jadro otázky samej, a nie ešte ďalšie dôsledky, ktoré z nej vyplývajú.

Predložka *s* neviaže sa v slovenčine iba s inštrumentálom, ale na pr. aj s akuzatívom v užívaní takmer svojskom pre našu reč s významom približnej miery *asi* (na pr.: Dal som mu so štyri hrušky) a s genitívom, ak vyznačuje smer shora nadol (s typom, povedzme, zo stola-so stola), čo s naozaj gramatického stanoviska nie je nijako opodstatnené. No v najhojnejšej miere prichodí jednako s inštrumentálom a pre tento pád najcharakteristickejšia zdá sa byť práve predložka *s*, hoci je veľa prepozícií, čo sa s ním spájajú.

Toto *s* (*so*) súvisí s latinským cum a skrslo vraj zo *sъn*, ktoré Vondrák (II, 315) uvádza v podobách *sъniti*, *sъn-ьmь* a i v nazalizovanom deverbatíve *sǫsêdъ*.

Výslovnosť predložky *s* (*sъ*) spravuje sa (podobne ako predpony *s*[*sъ*]) znelosťou alebo neznelosťou začiatočnej hlásky formy, s ktorou sa spája, na pr. *z Bohom*, *s pánom*, *z obedom*, ale bez asimilácie pred zámenovými podobami *s ním*, *s ňou*, *s nami*, *s vami**, a to shodne s korešpondujúcimi tvarmi jej predponového zástoja, kde nejde o predponu na pr. *sъ+sloveso*, ale o *sъn+sloveso*, na pr. *snímať* (*sъn-ímati*), a teda aj *s ním* (*sъn+jimь*) a ďalej vyrovnaním najskôr *s nami*, *s vami* ap. pri príslušných zámenách.

Čo sa týka významu: „Predložka *s* s inštrumentálom označuje pochop slúčenosti, hromadnosti, spojitosti, súhrnu“ (Czambel, Ru-

* Porovnaj: Henrich Bartek, Príspevok k dejinám slovenčiny. Trnava, 1936, str. 109.

kováť, str. 27), a to podobne ako vo funkcii predponovej, kde prichodí okrem variantu *s-* (*so-*) aj ako *sú-* (*súsed, súlad* ap.) s významom *spolu-*. Ňou vyslovený inštrumentál volá sa preto sociatívny alebo komitatívny a po slovensky neveľmi šťastne inštrumentál spoločnosti (Damborský II, str. 150). Pri pomerne skúpom načrtnutí jeho vývinu obyčajne sa uvádza, že užíval sa i bez predložky *s* a vraj teraz „zachoval sa už len výraz *sebou,* ale i ten býva často s predložkou *so*". (To isté miesto.) Stanislav (Lipt. nárečia, str. 395) tvrdí, že vo väzbe „so sebou" *s* sa eliminovalo disimiláciou. Prvú mienku treba uviesť na pravú mieru v tom smysle, že nie je správny poznatok, podľa ktorého treba pokladať bezpredložkový inštrumentál pri zámene *sebou* za základ, ale naopak, v terajšej slovenčine je obyčajne *so sebou* a iba v piesni alebo v básni možno niekde nájsť i *sebou,* pravda, výnimočne ako vzácny archaizmus. S dneskajšou zvyklosťou shodujú sa príklady: a vezmi vojska so sebou koľko len chceš. (A. H. Škultéty a P. Dobšinský, Slov. povesti, sv. III—VI, str. 190); ak práve nikoho viac nevezme so sebou 190; Mal ten kráľ už so sebou maličkého psíčka 202; Vzal so sebou troch sluhov 210; ako by ho objať a so sebou vziať chcela. Kuk. III, 197; Bol to zápas rozpolteného človeka, ktorý musel bojovať sám so sebou, Kráľ, Cesta zarúbaná 168.

Zo značenia tohto inštrumentálu vysvitá, že adverbálne *s* spojuje sa najmä s menami osôb, ktoré sú takto vo vzťahu sociatívnosti so životnými substantívami ako obyčajne podmetmi vety. Pritom základný člen prísudku svojím významom umožňuje túto väzbu; býva ním väčšinou sloveso podmetné alebo zvratné a sprostredkuje priamo túto sociatívnosť, pokým po predmetných slovesách alebo sa predmet nevysloví, keďže ho hovoriaci nemá na mysli, alebo sa obyčajne po ňom určuje tento vzťah s predložkovým inštrumentálom.

Pravda, v menšej miere, no predsa často bývajú v inštrumentáli s predložkou *s* aj mená vecí a napokon i substantíva pochopové a vystihujú zas uvedený pomer, pričom subjektom vety je, ako sa zdá, obyčajne osoba. Ale na rozdiel od predchádzajúcej kategorie hojne môžme tento druh inštrumentálu pokladať i za určenie spôsobu alebo i za prívlastok, keďže nimi vystihnutá sociatívnosť nie je už taká zreteľná.

Podľa myšlienkového jadra týchto pozorovaní možno sem patriace doklady našej spisovnej reči rozdeliť najskôr na *s+in-*

štrumentál mena: 1. osôb, 2. vecí a 3. pochopov a v ďalších pododdeleniach sa potom podívať, aká býva vetná konštrukcia pri tomto predložkovom páde.

1. S menom osoby zisťuje sa tento druh inštrumentálu pri slovesách a) podmetných, b) zvratných a c) predmetných.

a) V inštrumentáli s predložkou *s* býva meno, označujúce osobu, na pr. po týchto podmetných slovesách: *ísť, kráčať, byť, vojsť, odísť, vstúpiť* ap. Doklady: „poď kmotre so mnou, Kalinčiak, Reštavrácia 9; a pôjdem s tebou 10; Pán Matiaš Bešeňovský si kráčal... so svojím kmotrom Petrom Barinom 10; keby mohol vstúpiť do bližšieho styku s ním 21; keď bol človek i s pánom Bohom zadobre, i s čertom nie zazle 22; Jako sa s Adamom sišiel 22; to s týmito ľuďmi ináč nejde 23; bol som so svojím dieťaťom vždy úprimný 24. (Tu „so svojím" miesto *k svojmu*!); keby ja tak s tebou šla, Kukučín III, 163; lebo Eva nemôže ísť s ním 165; že pôjde s ním do Adamoviec 180; Kým bol Krt dobrý so súsedom, nebál sa... 181; a vošiel s ním dnu 184; „Lakomec, nejdem ďalej s tebou! 194; Beránek odišiel s Hankou kdesi na maďarské hranice. Urban, Hmly na úsvite, str. 218; Jozef Mak už dve hodiny kráčal s Imrom, Hronský, J. Mak, str. 101 ap.

b) V inštrumentáli s predložkou *s* býva meno, označujúce osobu, na pr. po týchto zvratných slovesách: *spojiť sa, hnevať sa, lúčiť sa, naťahovať sa, stretnúť sa, pohnúť sa, zabávať sa, shovárať sa, oženiť sa, poradiť sa* ap. Doklady: a zabávať sa s pány bratmi. Reštavrácia 13; keď sa tento s jej matkou shovárał 13; s ktorým (s Adamom) sa chcel gróf spojiť 14; No zíde mu na um, že sa s ním hnevá. Kuk. III, 180; Šlo mu skoro do plaču, keď sa s ním lúčil 182; a tým sa hnevá i s kmotrom 185; začali sa naťahovať s tým, kto do akej politickej strany patrí, Hmly 217; ani sa s nikým nestretla, Mak 82; nuž pohol sa s Imrom 100; vtedy som sa s ňou oženil, lebo jej páru na svete nebolo. Slov. povesti III-VI. str. 187.

c) V inštrumentáli s predložkou *s* býva meno, označujúce osobu, na pr. pri týchto predmetných slovesách: *držať, myslieť, vziať, mať, oklamať, pásť* ap. Doklady: kdeže som ja s vami húsence pásol? Rešt. 8; „s vami držať nikdy nebudem 10; ej škoda vás vaša milosť pán brat, že nedržíte s nami! 12; nežli jako s ním myslel. 24; Ani so ženou nedostal toľký výplatok. Kuk. III, 166;

a povedal som jej, ak ma s barborášom oklame, tak jej boda. Mak 101 ap.

2. Ak je v tomto inštrumentáli neživotné podstatné meno, predikátom býva zas sloveso a) podmetné, b) zvratné a c) predmetné; okrem toho táto sociatívnosť môže sa uznať často d) za určenie spôsobu a e) za prívlastok.

a) S predložkou *s* je meno, označujúce vec, na pr. po týchto podmetných slovesách: *prísť, zakazovať, vtrhnúť, kráčať, ostať, byť* ap. Doklady: že prišiel do pokrvenstva s rodinami, Rešt. 21; Zakarovali i s kravičkou k hlučnému hostincu. Kuk. III, 177; Adam Krt so svesenou hlavou kráča 195; Dnu ostali len mládenci s jedovatými ohníkmi v očiach, Hmly 212; a neprídem s prázdnou rukou. Mak 92.

b) S predložkou *s* je meno, označujúce vec, na pr. po týchto zvratných slovesách: *vrátiť sa, opozdiť sa, náhliť sa, pobrať sa, rozdeliť sa, vrátiť sa* ap. Doklady: tam kde sa driek s krýdli spojoval: Rešt. 16; a keď sa odtiaľto s advokátskym diplómom navrátil 22; opozdili sa s robotou. Kuk III, 168; Mäsiar sa tiež vrátil s klobásami 169; lež s triezvou hlavou pobral sa na rýnok 171; Rozdeľme sa teda s peniazmi 193; Vstala a o chvíľu vrátila sa s fľašou pálenky v ruke, Hmly 221 ap.

c) S predložkou *s* je meno, označujúce vec, na pr. po týchto predmetných slovesách: *spojovať, prijať, vidieť, mať* ap. Doklady: musel... pred reštavráciou každé slobodné slovo i najchudobnejšieho zemäna so sladkou tvárou prijať. Rešt. 16; a bol by ho rád videl s práchenou čapicou na hlave 19; Čo si mala s jeho kozou, há? Kuk. III, 182 ap.

d) Istý stupeň poklesu sociatívnosti predstavujú v tejto kategorii mená vecí v inštrumentáli s predložkou *s*, na ktoré sa možno dívať ako na určenia spôsobu a pýtať sa otázkou: ako? Doklady: Na to Želinský s potupným pohľadom vypovedal. Rešt. 20; bo by jeho dieťa ani s prázdnou rukou k nemu nebolo prišlo 22; To isté pozorovať viac-menej i v bodoch a), b), c): Adam Krt so svesenou hlavou kráča. Kuk II, 195; a neprídem s prázdnou rukou. Mak 92; lež s triezvou hlavou pobral sa na rýnok 171; musel... pred reštavráciou každé slovo i najchudobnejšieho zemäna so sladkou tvárou prijať. Rešt. 16 ap.

e) Ak sa tento inštrumentál primkýna k niektorému menu vety, odpovedá na otázku aký? a načim ho pokladať i za neshodný

prívlastok s predložkou *s*. Doklady: a potom nosil kaput s dlhými krídlami. Rešt. 15; ale má rýnok a vežu s veľkými hodinami. Kuk. III, 168; kúpil žene ohromné srdce so zrkadielkom 180; Ukladá do tanistry jedno k druhému dva funty medu, sklenicu s octom a druhú s rybím tukom, zas sklenicu s petrolejom 186; Dnu ostali len mládenci s jedovatými ohníkmi v očiach. Hmly 212 ap.

3. Ak je v tomto inštrumentáli pochopové slovo, ide o najužší druh a predikátom býva zasa sloveso a) podmetné, b) zvratné, c) predmetné; okrem toho táto sociatívnosť môže sa uznať zasa často d) za určenie spôsobu.

a) S predložkou *s* je meno pochopové, na pr. po podmetných slovesách, a to i s charakterom bodu d): a s hnevom odišla preč. Kuk. III, 185; zmizol i on so sladkým vedomím. Hmly 223.

b) S predložkou *s* je pochopové meno, na pr. po zvratných slovesách: čo sa srovnáva, lebo s jich dávnym zvykom, alebo s jich úžitkom. Rešt. 23; obrátil sa s otázkou k dedinčanovi. Kuk. III, 189; bude sa biť s únavou. Mak. 85.

c) S predložkou *s* je pochopové meno, na pr. po predmetných slovesách, a to i s charakterom bodu d): a pozeral na kmotra so zvedavosťou. Rešt. 9; mimo toho slovo „dcéra" s takým prízvukom vyslovil 18; darmo s posviackou čakať, pokým sa on vráti. Mak. 91 ap.

d) I za určenie spôsobu možno pokladať na pr. doklady: „Či som ti nepovedal, či som ti nepovedal?" s radosťou opakuje Matiaš. Rešt. 12; Na to Želinský s potupným pohľadom vypovedal 20; „Videl som to včera", odpovedal grófˇ s úštipkom 23; No s tým väčšou chuťou jedli potom. Kuk. III, 170; Trnka mu s hnevom odpovedal 194; vravely si so závisťou. Hmly 210.

Pri porovnaní dokladového materiálu hlavných druhov tohto predložkového inštrumentálu v literárnej slovenčine zistia sa okolnosti, čo sú hodnotné nielen pre jeho užívanie ako celku, ale čo poukazujú i na jeho funkcionálnu opozíciu s prostým inštrumentálom. Vidíme tak najskôr, že najčírejšiu sociatívnosť uchovávajú si životné mená v tomto páde s predložkou *s*. No ak prichodia tu veci alebo pochopy, niekedy sa sotiera rozdiel medzi prepozicionálnym a medzi prostým variantom inštrumentálu, keďže prvý nadobúda schopnosť vystihovať i vzťahy, čo patria do systému tohto prostého pádu. Pravda, tento prevzatý zástoj nie je taký vyhranený, aby sa nemohol osvetľovať i so zreteľom na sociatívnosť,

ale istá vec, že možno hovoriť pri ňom o zjave, čo súvisí s poznatkom o stále väčšom prenikaní predložky *s* v slovanských jazykoch. (Vondrák II, 276.)

Pri tomto pozorovaní rozširovanej úlohy predložky *s* nevdojak vznikne otázka, či terajší náš literárny stav pri nej shoduje sa alebo odchyľuje od jej užívania v hovorovej alebo v dialektickej slovenčine. A tu odpoveď je, že medzi nimi je veľký rozdiel. Vyplýva zo skutočnosti, že pokým spisovná slovenčina zachováva takmer v plnej miere pravidlá o čírom inštrumentáli, veľa našich nárečí ho zanedbáva a nahradzuje väzbou s predložkou *s*; a nejde iba o naše východné dialekty, ale i o niektoré stredoslovenské. V nich sa čiastočne narušil, alebo úplne odstránil aj najtypickejší druh prostého inštrumentálu, a to nástroja a prostriedku. A tak na pr. vo Výbore ľudových rozprávok (1927) sú doklady: z nárečia spišského: a až do sameho poledna ani s palcom nerušila 68; že sebe s nim calu dlan zakric mohla 69; jak bi ju lem s cepami bula rozmlacenu mala 69; stara s velikim palcom cahala nitki z lenu 70; a s palcom na luku ukazuje 79; Tento meč ma taku moc, že kto z ňim tri razi v povetru mahňe 82; z nárečia šarišského: s hlavu skrucel 101; ľem co s gembami dostala 98; z dialektu farchovského: ale ňie s tu lišku (lyžicou), čo bola na stole pre ňu hotova 106; a s ňu jedla po jednom zrnku s kaše rajsovej 106; čože ňejieš s vejčju lišku? 106; a jedla len ze svoju malunku ližičku 107; a na kusy s paprčiami rostrhala 107; ale kuchar ich s palicu vyhnal 109. Z liptovských nárečí uvádza pekný rad dokladov J. Stanislav, ktorý v svojej monografii (str. 396 a nasl.) všíma si nielen prípady bezpredložkové, ale uvádza i príklady s predložkou *s* (*z*); iba niekoľko dokladov: smeták, to je kefa, s tou sa metje. Lik; s kefou vimetajú pec. Vlk.; tu mä kcela z bičom ubit Stank., z vilami ho bodnú. Ján ap.

Z týchto niekoľko ukážok, čo nevyčerpávajú ani zďaleka všetky nárečia, vysvitá, že alebo nieto v nich bezpredložkového inštrumentálu, alebo ide o zamieňanie obidvoch variantov. I je pochopiteľné, že pre príslušníka týchto dialektov je náš spisovný úzus prostého pádu naozaj literárny, a musí sa ho učiť, keďže v hovorovej reči svojho vidieka nemá preň eventuálne základu. Preto v pádoslovnej časti našich gramatík malo by byť vždy poučenie, a to v tej istej kapitole o funkcii a o užívaní nielen čírehо inštrumentálu, ale vysloveného i predložkou *s* (*so*).

Jožo Martinka:

Z PRÍRODOPISNÉHO NÁZVOSLOVIA.

Bažina-barina. Ešte aj v knihách jazykove náročnejších sa najde „bažina", najmä v zemepisoch a prírodopisoch, na pr. „... veľké plochy pôvodných *bažín* boly premenené na lúky."[1] Ústia riek sa opisujú ako *bažinaté* kraje. Niektoré rastliny sú uvedené ako *bažinaté porasty.*[2] — Zrejmé je, že bažina chce byť posloveneená bařina. Zo všeslovanského slova *bara* je i *barina.* Slovenčina nemá takého zákona, ktorý by vyžadoval tvar bažina. Po slovensky je *barina, barinatý, barinný.* Ako slovenčina nemá božiny (borina), bužiny (burina), tak nemá ani bažiny, nemá jej ani iný slovanský jazyk okrem češtiny.

Pereje-prúdy. V dobrých zemepisoch slovenských čítame takéto slová: „Vodný stav Nilu sa udržuje z prirodzených nádrží za *perejami* alebo zdymadlami." „... riekami Afriky sa nedalo preniknúť pre mnohé *pereje.*" „Tok Nilu je niekoľko ráz prerušený *perejami.*" „Miestami idú skaly i popriečky riečneho koryta, takže vznikajú prúdy a *pereje.*" a pod. — Také časti vodných tokov, kde sa voda rozorvane valí cez skalné prekážky volá Angličan, Francúz, Talian slovom: rapids, rapide, rapida, Nemec Stromschnelle, Maďar zuhogó a Čech to volá peřej. — Potoky a rieky Slovenska oplývajú takými rozorvanými tokmi a Slováci ich menujú v čiastkach, alebo v celosti týmito slovami: *prúd, prúdina, bystrica, bystrina, revúca, revica, riava, huča, hučava, haraj, ručaj, siklava, tužina, žvák, žvidčina: Sopotnica* (blízo Obyšoviec), *Brzopotok* (pri Brzotíne), *Brzinec* (blízo Modry), *Slopňa* (pri V. Súčach), *Slopná* (pri Ilave), *Žehra, Žehrica* (pri Spiš. Podhradí) a pod.

I pri takejto výrazovej hojnosti jednak sa užíva slov katarrakta (grécko-lat.), perej — správne by sa prepisovalo peraj —, ba i perlej, len práve tým dobrým domácim a všeslovanským slovám vyhýbame. Slovo peřej nemá iný slovanský jazyk okrem českého. Nie je bez výrazovej sily, ale bez schopnosti obľahčiť vzájomné porozumenie slovanských rečí. Odborne výrazné, dobré slovenské a všeslovanské názvy sú: *prúdy, bystriny.* Možno nimi vyjadriť ten kvantitatívny rozdiel, ktorý sa vyskytuje v spomínanom vodnom zjave. Ak nám ide o vyzdvihnutie príčiny prúdov, bystrín,

[1] Nikolau-Chorvát: Učebnica zemepisu pre I. tr. str. škôl, str. 66.
[2] Smolař-Klika-Novacký: Botanika pre výš. tr. str. škôl, str. 141.

tak hovoríme o *prahoch*. Porozumie nás každý Slovan. — Namiesto slova „pereje" odporúčame *prúdy*.

*

Svišť. Do lahodiacich rozpakov sa dostáva slovenský prírodopisec, keď potrebuje len jeden názov a nachodí ich dobrých, domarastlých až niekoľko na ten istý predmet; keď je ťažko voliť práve pre hojnosť súcich názvov. Tak na jedného z tatranských hlodavcov sú tieto mená v úžitku: *svišť, hvizdák, piskáč, mercúň, mrmota, bobak*. Po chodníkoch za zoologickými údajmi[3] vyskytly sa ešte tieto mená na to isté zviera: *hvižď, hvizdoš, svistak, popolica, svištová myš, murmutír* (= Murmeltier), *skalná myš, hôrny sysel, hôľny suslík, surec* (surček), *mrmloň*.

Časť uvedených názvov je *akustického pôvodu:* svišť, hvizdák, piskáč, — mrmota; iná časť je *optická:* mercúň, bobak, popolica, surec. Dobrý názov optického pôvodu býva hodnotnejší než dobrý názov akustický, lebo základ optického názvu je stály, vždy prístupný, kým akustický znak je chvíľkový a len náhodile sa uplatňuje. Z uvedených názvov optického pôvodu sú jednoznačné: mercúň, surec, viacznačné sú: popolica, bobak. Všetky štyri sú okrajové názvy, veď na strednom Slovensku to zviera nie je rozšírené. *Mercúň* z ruského slova: mercať-mrkať, šerieť; *surec* (surček je cvrček) z rusko-juhoslov. slova: surý-šedohnedý (srb.-chor.-rusky: surok=svišť). Názov *popolica* opisuje grzno, *bobak* zavalitú postavu zvieraťa. Mercún a surec, čo sú aj poslovenčenej podoby, podľa kmeňov sú to málo známe slová. Popolica a bobak sú málo výstižné. Z akustických názvov je *svišť* všeslovanského koreňa a je bežným názvom spomínaného zvieraťa i v češtine, poľštine. Srbochorvátčina má podobné meno: svizac. Názov *mrmota* je tiež zo všeslovanského koreňa a má tú výhodu, že sa významom a tvarom podobá latinskému, tal., franc., angl., nem., maď. a bulh. názvu toho zvieraťa (marmota, marmotta, marmotte, marmot, Murmeltier, marmota, marmot). — Slová hvizdák, hvizdoš, hvizdár, piskáč sú neveľmi rozšírené viacznačné mená, preto pre termino-

[3] I. Severini: Tentamen zoologiae Hungaricae, Posonii 1779.
I. Grossinger: Univ. hist. fys. Hungariae, Posonii 1793.
A. Kralowansky: Nat. hist. compendium, Leutschoviae 1795.
Mich. Hodža: Prvá čítanka pre slov. šk. ev. a. v. Lipt. Sv. Mikuláš 1870.
O. Radlinský: Školník pre kat. element. šk. Vo Viedni 1871.
Sborník Slov. muz. spol. 1903.

logiu menej hodnotné. V literárnom užívaní prednosť patrí názvu *svišť* a potom mrmote.

*

Breccia-brekcia-breča. Prírodopisy uvádzajú medzi horninami aj také slepence, ktoré sú posliepané z hranatých úlomkov a zahrnujú sa pod medzinárodné meno „breccia". Z náhradných názvov za brecciu: *drobenec, mrvenec, sutovec, skalkovec, piardžina, drtina, brhlina, grib* sa ešte niktorý neujal všeobecne, ani úplne nevytlačil brecciu. Tohto názvu užívajú slovenské prírodopisy alebo v podobe „breccia" s pripomenutím, že je to slovo talianskeho pôvodu a vyslovuje sa: „brekcia", alebo majú len tvar brekcia.

V slovenčine sa oddávna zakorenil svedčný zvyk, že s cudzím slovom preberáme aj jeho výslovnosť podľa zásady: každému dať, čo patrí, teda: breccia vyslovujeme a môžme i písať: *breča.* Tak (brechcha, bretcha-brecha, bretscha, brečča, breccsa...) prepisujú výslovnosť talianskeho slova „breccia" anglické, francúzske, staršie nemecké, staršie české, maďarské slovníky. Proti tomuto udomácňujú novšie prírodopisy slovenské vplyvom českých recenzentov len výslovnosť „brekcia", čo aj nemáme ťažkosti so správnou výslovnosťou ako tie jazyky, ktoré nemajú spoluhlásky „č" vo vlastných slovách. Ako to? Brekcia je latinská výslovnosť talianskeho slova a zodpovedala by latinskému slovu: brectia alebo breccia. Lenže takého latinského slova nebolo, ani nemohlo byť, lebo by bolo inak utvorené, teda nie je oprávnená výslovnosť: brekcia. Od tých čias, čo sa Nemci rozhorlili vo vymetávaní cudzích slov z nemčiny, uprednosťujú tvar „Brekzie" a my ich napodobňujeme v tejto pomýlenej výstrednosti.

Brezová kosodrevina.[4] Táto bastardná drevina by mala rásť podľa knihy niekde v severnom Rusku, ale dužie len v slovenských zemepisoch, i tam len pod úradným vplyvom recenzentov. Logickým podkladom recenzentského zásahu je to, že „kleč anebo kosodřevina" je každý zakrpatený, skrčený strom bez rozdielu. Možno, že významový vývin slova „kosodrevina" sa tak začal, alebo sa tak široko skončí, ale teraz sa rozumie v slovenčine pod „kosodrevinou" určitý sosnový druh, ktorý býva zakrpatený. Kosodrevina žije ako druhové meno, jeho obsah nemožno preniesť na iný druh rastlinný. Niet v prírode bastardov brezy s kosodrevinou, nenachodí sa pre ňu prijateľný podklad ani v slovenskom jazyku.

[4] Nikolau-Bojsa: Učebnica zemepisu pre II. tr. str. škôl, str. 82.

NOVÉ KNIHY.

Dobroslav Chrobák: Kamarát Jašek. Vyšlo ako 3. sväzok knižnice „Slovenská tvorba", ktorú rediguje Ján Smrek a vydáva L. Mazáč v Prahe. Strán 210. Po 22 Kčs.

Kniha Dobroslava Chrobáka vyšla v prekrásnej edícii Slovenská tvorba, na domácom japonskom papieri priam v bibliografickej úprave tlačená, v edícii, ktorá je nepochybne najskvelejšie vyzbrojená všetkými prednosťami krásnej tlače. Ale zdôrazniť treba, že edícia táto predstavila slovenskej literatúre nielen v tomto vonkajšom šate niečo nebývalého a nezvyklého, ale že priniesla i diela, ktorým patrí takáto vonkajšia výzdoba grafická, ba ktoré jedine svojou vnútornou umeleckou hodnotou robia túto edíciu so všetkých stránok výbornou. Dosiaľ vyšly v nej tri sväzky: Kraskove básne, sbierka noviel Margity Figuli a novely Dobroslava Chrobáka. O Kraskových básňach, najmä o ich umeleckej stránke, o rečovej hodnote a estetickej účinnosti, písalo sa hlavne v ostatných mesiacoch básnikovho jubilea a písalo sa dosť, hoci dosiaľ niet vyčerpávajúcej štúdie o Kraskovom básnickom diele práve s rečovej stránky. Ale takých štúdií niet ani o staršom období našej umeleckej slovesnej tvorby. Súvisí to zaiste so zanedbaním estetickej stránky našej poezie a krásnej prózy, ktorá sa posudzuje zväčša len v obsahovej, významovej oblasti a emocionálne prvky slovesného diela kládly sa nabok, akoby nepatrily do diela, akoby netvorily jeho súčasť neodlučiteľnú a formotvornú. Ale vari aj to bolo príčinou, že sami spisovatelia naši viac dbali na dejovú dôležitosť v novele a v románe, v poezii zasa na citovo-významovú výraznosť a vlastne podstatné princípy umeleckého diela — princípy estetické akoby sa dostávaly do diela len samočinne, v akomsi extatickom rozcítení samého tvorcu, a nie v prúde imanentnej sily, ktorej pôsobením rastie umelecké dielo.

Ale úroveň slovenskej literatúry dvíha sa i v tomto smysle. Najnovším dokladom tohto tvrdenia je práve spomenutá edícia, z ktorej najmä novely Figuličky a Chrobáka sú plody novšieho, ba najnovšieho, súčasného snaženia umeleckého. Zaznámenávajúc s radosťou tento prínos do slovenskej literatúry, nezmienila sa kritika náležite o rečovej kráse, estetickej nosnosti a emocionálnosti výrazovej techniky najmä Chrobákových noviel. Kým novely Figuličkine i s tejto stránky sú prácami viac intuitívne črtanými, slovný materiál vyvrel v nich a stuhol do výrazu za horúca,

naraz akoby vychrlený pohnutím a obliaty srdcovou krvou prúdom tečúcou, zatiaľ Chrobákov rečový poklad, akoby mal nadovšetko povolaného majstra, ktorý sa nespolieha na zvlnenia citu, na akýsi podvedomý príkaz, kážuci tomu alebo onomu slovku skôr spevnieť vo víre inkarnácie, ale pod zvýšeným tlakom vedome, s akousi priťaženou ľahkosťou — ak dopustíte takýto paradox — určuje každému náležitú funkciu v ustrojení svojej novely. Môžeme povedať, že v takých novelách, ako Kamarát Jašek, Poviestka, Ostatný raz a Silueta, niet vety, niet slovka, ktoré by ste mohli vynechať, bez ktorého by sa neporušila celá stavba a bez ktorého by ste počuli celú hudobnú kompozíciu. Čosi z hudobných fáz a period, členení tónin rozoznávate pritlmene z týchto noviel, najmä z Poviestky, pri ktorej sa nám vidí, že by si ju hudobní skladatelia mali povšimnúť, aj keby z toho hneď nebola opera. Hľa, aspoň jeden citát v tejto veci:

„Jedného dňa zbadali sme biely srieň na tráve pred kolibou. Divé husi a bociani odniesli včera večer posledný jas leta vo svojich beľavých očiach. Jeseň sostúpila s temien kopcov a toho rána zaklopala nám tvrdou päsťou na oblok. Našli sme ju stáť predo dvermi: v ruke držala pútnickú palicu a s pleca visela jej mošna. Nepozdravila nás, a vošla bez pozvania do koliby. Posadila sa za vrchstola, neprehovoriac ani slova. Sedí tam a sliedi očima po kútoch. Uráža nás toto mlčanie.

Napokon ozve sa jeseň zpoza stola:

— Bude dážď, — vraví.

Neopovažujeme sa odporovať jej.

— Bude zima; listie so stromov odpadá.

Jej hlas je suchý, zastretý, ako by sa rozprávala sama so sebou. Oči má veľké, vpadnuté. Nemožno nám myslieť na Evu v jej prítomnosti.

— Zostanem u vás. — Odkladá mošnu, palicu opre do kúta — Zajtra zavčas ráno pustím sa do roboty.

Od tých čias býva s nami. Celé dni sa túla po hore a spieva pohrebné žalmy. Zhasína svojím dychom kvety na lúkach, ako sviečky na vianočnom stromku. Ráňa palicou žlté listie s bukov i javorov a do mošny sbiera spomienky na leto, ktoré sa zamotaly v mladej sihline na stráni a nestihly uletieť s divými husami.“... (168—169).

V próze toto sa môže zdať niekomu prisladké a nám sa vidí, že tieto motívy slovo dostatočne nepozdvihuje do umeleckej oblasti, že tu jedine hudba by plne a vyššie vyjadrovala. V novelistickom štýle sú toto nie obvyklé metafory a personifikácie, v skladbe Chrobákovej sú to symboly osobitného, špecifického poslania a

zástoja, keď uvážime, že na pr. celá Poviestka tvárne spočíva na symboloch a znakoch, dovedna komponujúcich celok. Rečové prednosti, uvedomelá tvorba symbolov a stavanie umeleckých znakov v kompozícii uskutočňuje sa v niekoľkorakom rozvrstvení. Najsamprv samé osoby: starý otec, vnuk a Eva sú znaky umeleckej skladby a nepredstavujú sa ako jednotlivé živé bytosti, ale ako princíp triezvosti a rezignácie, nespokojnosti a hľadania, a k tomu princíp harmonizácie predošlých v novú dejovú osnovu. Starý otec stráži vnuka, od skúseností životných ho chce odvrátiť tým, že mu ju zatajuje a predstavuje mu svoju rezignáciu zo všetkého (tu sú vložené v ozaj výstižnej súhre citáty slov „Kazateľa, syna Dávidovho, kráľa v Jeruzaleme": — Marnost nad marnostmi, a všecko marnost. — Což bylo, jest to, což býti má; a což se nyní deje, jest to, což se díti bude; aniž jest co nového pod sluncem), ale vnuk neočakávaným zásahom „cudzinca" dozvie sa o svete, dozvie sa o Eve a priblíži sa životnému tajomstvu, aby prežíval znova tragédiu ľudského jestvovania. A tu spomenutý „cudzinec" je symbolom, a to symbolom nevysloviteľného dejstva nielen prírody, ale i duševného rastenia, dozrievania, keď sa človeku otvárajú oči pred utajenými zjavmi a zákonmi stvorenia. Poetizovanie nielen jesene (ako sme citovali), ale kvetov, stromov, súbytný s človekom pohyb nebies i organickej prírody, to je len doplnenie štruktúry v pohybe jednotlivých jej prvkov a motívov. (*Mladý javor modlí sa spolu s nami, vyvracia pobožne hlavu na stranu a načúva našim slovám. Chvíľami sa nám hlboko klania. Ostatné stromy hádžu k našim nohám zlaté mince, akoby na oferu za svoje hriechy.*) Mnohý odsek by sa nám videl preťažený metaforami, keby sme celú skladbu neponímali v takejto plnosti všetkých složiek a keby sme najmä reč nechápali tu ako nástroj až k hudobnosti prejemný, ktorý v jednotnom štýle spája výrazy, opisujúce predlohu skutočnosti videnej, i výrazy ako znaky a symboly, teda slovný materiál konvenčný s vyššou idealizáciou duchovnou.

Najmocnejší dôraz dosiahol štýl Chrobákov v tejto súhre rôznorodých princípov ako funkcií ústrojných v Poviestke, ale svojho druhu osobitné vypätie a vrcholenie dosahuje jeho reč v Kamarátovi Jaškovi. Kým v Poviestke jeho reč akoby bola zo zlata tepaná, v Kamarátovi Jaškovi je kovaná z ocele, podobne je to v Chlapskej reči. Silueta akoby z medi, s patinou smútku. Ostatný raz akoby zo strieborných mincí a Návrat Ondreja Baláža v bronze.

Týmto len názornejšie chceme charakterizovať, ako spisovateľ v každej novele osobitne i na rečovom materiáli naznačil inakší základ svojej práce. V Kamarátovi Jaškovi autorova suverenita v pretváraní rečového materiálu prejavuje sa v rozprávkovom rozvrstvovaní vetných dôrazov i v náhlom porušovaní základného toku, v digresiách a v zamieňaní priamej i nepriamej reči, do ktorej zas zapadá s mimoriadnym účinkom i reč prežitá. Príklad prežitej reči:

— *Celé nešťastie je v tom, že jej podoba, jej úsmev, tvár a oči boly vo mne dávno vytlačené, ako podoba mušle v kameni... Jej chôdza a všetky jej pohyby boly mi známe dávno predtým, ako som ju poznal... Vo vlnení kopcov nášho chotára bolo zvlnenie jej bokov pri chôdzi. A v šepote ihličia v Tichej doline bol šepot jej úst, keď sa večer pred spaním modlila Otčenáš... Dotyk jej dlane bol mi známy z dotyku vetra na tvári a hebkosť jej líca poznal som z hebkosti mladej trávy... Dávno mal som ju pred sebou celučkú, celú...* (Str. 27.)

Táto partia prežitej reči je v novele ospravedlnením nielen rozporu medzi Jaškom a chrchliakom, čo sa týka práva na Etelku, ale je priam, keď i nie ospravedlnením, tak vysvetlením, prečo priateľ Jaškov odhodlá sa tak nemilosrdne odpratať chrchliaka. V tejto pasáži prežitej reči je i tragika celej novely, z tohto vyznania vyplýva prelom skutkov, odhodlanie, odtiaľ sa pramení vlastne celá istota novely, tam je jej opodstatnenie, bez náležitého pochopenia tejto partie zdal by sa nám celý dej temer násilný a nepravdepodobný. Takto je umelecky vyvážený a úlohy jednotlivých osôb nachodia tu svoj definitívny charakter.

Chrobák všade vystihne takúto prelomovú časť a dá jej náležitý výraz. Na pr. v Siluete dlhými rokmi posilňovaná nádej, túžba po šťasti vrcholí a zároveň láme sa v scéne, keď si už Evelína myslí, že sa uskutočňuje jej náruživé očakávanie a že sa blíži k bráne šťastia. A tá scéna nadobúda zvláštne mocné preradenie, akoby transformovanie na vyšší prúd elektrického napätia a rečový materiál je poddajný autorovej ruke. Klamlivé, falošne pretvarované vyznanie pána z ulice fiktívnej milostivej panej vrcholí (a láme sa) v takomto stupňovaní: *Jej pleť je hladká a jej oči, jej ústa... jej oči, jej ústa sú vábivé ako, ako... Sú vábivé, vábivé, vábivé... Celá milostivá pani je veľmi vábivá, vábivá, vábivá...*" Toto anaforické stupňovanie má tu baladický prízvuk. Je ono akoby epitafom na čisté túhy, je priam diablovým rehotom, ktorý

sa vysmieva a pod nohy hádže, strhuje rozkvitnuté ruže, zháša dôverčivý plameň srdca.

Najde sa takýchto dokladov v Chrobákových novelách viac než ich tu — v stručnom referáte — môžeme uviesť, ale už uvedených niekoľko príkladov vari stačí, aby sme mohli oprávnene vysloviť, že Chrobákova prvá kniha noviel predstavila slovenskej literatúre spisovateľa, ktorý slovenčinu nielen obohatí umeleckými dielami, ale aj ukáže cestu, ako sa má rečový materiál využívať pre umelecké zámery a ako aj tam, kde porušuje doterajšiu normu, tvorí vlastne jej vyšší vzor a teda dvíha úroveň slovesného výrazu.

Stanislav Mečiar.

Louis Bertrand: Krv mučeníkov. Vydal Urbánek a spol. v Trnave, preložil Jožo K. Šmálov. — Táto krásna kniha s primeranou úpravou a s časovým dejom číta sa s veľkým duševným pôžitkom. Ale reč! Skoro na každej strane najde sa niekoľko kazov, niekoľko tlačových nedopatrení, chybných väzieb ap. Pri čítaní človek ani nestihne vypísať všetky, iba najkrikľavejšie, čo najväčšmi zarážajú. Prekladateľ si nedal dosť záležať na čistote reči. V preklade je kopa zlých, nepotrebných slov, namiesto ktorých máme dobré slovenské slová. Na niektoré upozorňovala už Slovenská reč, no darmo.

Zlé, nepotrebné alebo zle pochopené slová:

„vetvovie" (17, 31), „stĺpovie" (257), „révovie" (256), „Za pozláteným mrežovím stĺpovia" — Slováci poznajú len: *konár, haluz, révu* alebo *kríky révy, stĺpy, stĺporadie.* Poznáme a dostačia nám: *mreže.* „Kočiar" (99) m. *koč;* „poctivý učiteľ" (108) m. *statočný učiteľ,* predsa je veľký rozdiel medzi statočným a poctivým človekom; „nočnou dobou" (148) celkom postačí: *v noci, za noci, nocou* alebo *nočným časom;* „kŕdeľ kôz" (39), „kŕdeľ oviec a volov" (105), azda *kŕdeľ vtákov,* ináč: *črieda, stádo*; „odkryl spiknutie" (155 a inde: 123, 74); načo? Také krásne a dobré je naše: *sprisahanie.* Cirkev má gen. sing. *cirkvi,* nie „o budúcnosť Cirkve" (102). Kyjakom *máchame,* nie „mávame" (31); *mávať* patrí k *mať.* Človek si oddýchne, keď utekal a zadychčal sa, ale odpočinie si po tuhej robote, po namáhavom pochode. Smysel tých dvoch pochopov sa pletie na stranách 19, 84 atď. Keď ľudia nemôžu spať pre nejakú príčinu, hovoríme, že *bedlia,* na príklad: pri chorom, ale nie „bdia" (28, 217). *Krásny, veľkolepý, utešený* je naše slovenské a slovanské, ale nie slovansko-nemecký kríženec:

„nádherný, nádhera" (70, 56). Priahame *kone*, ale nie „dvoch koňov" (111), lebo by sme mysleli na osoby; správne: *dva kone*. „S vyzdvihnutýma rukama" (50), „s rozospalýma očama" (158), načo kriesiť to, čo nežije? Lepšie a krajšie je bez archaických duálov. Prípona *-ma* nijakým spôsobom neobstojí pri prídavných menách.

Ale ešte väčšmi zarážajú iné chyby: „odišli zpäť" (36) miesto: *vrátili sa;* „nedostanú tvojej krvi" (169), v tomto prípade väzba záporného genitívu je nesprávna, lebo predmet je určitý, teda: *nedostanú tvoju krv*; „za päť alebo šesť dní" (211) miesto správneho: *o päť alebo šesť dní*. Medzi týmito predložkami je rozdiel. Prvá znamená trvanie v čase a druhá začatie deja po uplynutí istého času. „prídem pre teba" (235) tu predložka *pre* je v nepravom smysle, lebo neznamená príčinu, ale cieľ, teda správne: *prídem po teba*. Časté sú aj pasívne väzby, na príklad: „ktorý bol tiež zavolaný" (182), hoci ľud povie: *ktorého tiež zavolali*. Všade dôsledne je „vytýkať" miesto *vyčítať:* „Vytýkal si svoju nedbalosť" (144), „vytýkal nadužívanie" (104 a inde), hoci si vytkneme len ruku, nohu, prst atď. Chybne sa užíva „však" vo význame príslovky miesto „pravda" (21, 81).

Germanizmy sú pri ukazovacom zámene: *ten, tá, to*. Tento zlý zvyk, že sa zamieňa zámeno ukazovacie za osobné, za vzťažné, alebo nepotrebne sa vkladá, začína sa akosi udomácňovať hlavne v novinárskej reči, ale aj inde. Načim by bolo pohnúť proti nemu tuhý boj, aby nám nepokazil reč! Tak prosím príklady: „Tí museli poblúdiť" (21). Celkom postačí bez ukazovacieho zámena, ale pravda, aj bez „museli", lebo tak je pekne po nemecky. Po slovensky je: *akiste poblúdili;* „k biskupovi, ten ho . . ." (25), *k biskupovi, ktorý ho,* lebo ukazovacím zámenom tu nerozlišuje medzi dvoma biskupmi. „Nuž, keď tak, tú máme výbornú" (96). Predpokladalo by sa, že vo vete sú dva predmety ženského rodu a na jeden z nich ukazujeme, ale vec sa má ináč, teda dobre bude: *máme ju výbornú*.

Medzi germanizmy treba zaradiť aj prekrútenú funkciu predložky *pre*, ktorá má význam príčiny, a nie cieľa, alebo datívneho predmetu. Miestami nesprávne nahrádza aj inú predložku. Niekoľko príkladov z prekladu: „pre teba je to nebezpečné" (26) miesto datívu: *tebe je to nebezpečné;* „Aká rana by to bola pre cirkev" (29) miesto prostého, bezpredložkového datívu: *cirkvi;*

„pre tvojich kolegov a pre teba bude dostatočne biskupské...“ (56) miesto: *tvojím kolegom a tebe bude...*; „tiež som pracoval pre svoj krdlik, pre svojich poddaných, pre svojich...“ (66) miesto predložkového akuzatívu: *pracoval som aj za svoj krdlik, za svojich poddaných, za svojich...*; „s kôlňou pre vozy, pre seno...“ (91), správne: *s kôlňou na vozy, na seno;* „Pre teba sú obe vily rovnako príjemné“ (115), väzba s datívom: *tebe obe vily sú rovnako príjemné;* „Všetko bolo preňho úplne nové“ (120), správne: *všetko mu bolo...* „Priniesol preňho úplný osobitný banícky odev:“ (126), *priniesol mu...*; „ktorý bol vždy otvorený pre zvieratá a pre ľudí“ (221), správne: *ktorý vždy bol otvorený zvieratám a ľuďom.*

Nakoniec ešte niekoľko slov o postavení neprízvučných častíc reči, ako sú: *sa, ich, by, ho, si* ap. Tieto neprízvučné častice nestoja na začiatku výdychového celku, keďže sú neprízvučné a obyčajne sa viažu s predchádzajúcim slovom prízvučným. Teda chybný slovosled je v týchto vetách, kde neprízvučné slovko stojí na začiatku výdychového celku: „sa už roztrhla“ (58), „ich ešte viacej odcudzilo“ (102), „by som ich aj nenávidel“ (109), „sa zdala“ (131), „sa vyhľadávaly“ (139), „ho prevrhli“ (158), „si to tak zariadil“ (160), „si ho pri skladaní svedectva podozrivo odmeral“ (213), „by nás mohli zradiť“ (216). — Správne miesto týchto neprízvučných častíc je: už sa..., ešte viacej ich..., aj nenávidel by som ich, zdala sa, vyhľadávaly sa, prevrhli ho, tak si to..., pri skladaní svedectva si ho..., mohli by nás zradiť. S týmto nesprávnym postavením neprízvučných častíc stretáme sa vždy viac a viac v knižnej reči, takže by sa žiadalo častejšie naň dôkazmi upozorňovať ľudí, čo hýbu perom.

Pri druhom vydaní románu prekladateľ iste odstráni jazykové kazy. Kniha si to zaslúži. *A. G.*

The American language an inquiry into development of english in the United States by H. L. Mencken, 1936 Alfred A. Knopf New York, štvrté opravené, zväčšené a prerobené vydanie. Strán I—VII, 770, XXX.

Prvé vydanie tejto znamenitej knihy vyšlo r. 1919, kniha mala veľkánsky úspech. Bola znovu publikovaná v Anglicku a preložená do nemčiny. Roku 1921 vydal autor druhé vydanie, značne zväčšené a doplnené, r. 1923 vyšlo už tretie zväčšené vydanie.

Toto štvrté vydanie je v hlavných veciach celkom nové dielo, obsahujúce množstvo informatívneho, zábavného i poučného materiálu.

V knihe posnášal autor všetko, čo by mohlo prispieť k objasneniu vzrastu amerického jazyka anglického s hľadiska historického. Ale najhlavnejšou vecou je autorovi dnešný stav americkej angličiny. Pôvodca zaoberá sa, pravda, aj ostatnými jazykmi, ktorými sa hovorí na území USA.

Menckenov postoj k veci nie je filologický, keďže nie je filológom, ale novinárom, publicistom. Jemu je jazyk zjavom sociálnym, utvárajúcim sa vplyvom jazyka jednotlivcov, tvoriacich isté kolektívum s daným jazykom. Jazyk sa mení, pretvára, kým žije. Stabilita jazyka znamená mu smrť jazyka.

Už r. 1910 bol písal v baltimoorskom Evening sune, že americká forma jazyka anglického sa jednoducho odklonila od svojho otcovského kmeňa i napokon vidíme, že rozdiely medzi američinou a angličinou chcely by vzrastať. Toto pretriasal vraj v svojich troch prvých vydaniach tejto knihy. Od roku 1923 príťažlivosť američiny natoľko zmohutnela, že začala priťahovať angličinu, čím vraj niektoré rozdiely medzi oboma jazykmi zmizly, no rozdielov je vraj ešte vždy dosť.

Mencken stopuje amerikanizmy od najstarších čias. Prvej kapitole svojej knihy dal titul *Dva prúdy angličiny*, kde hovorí o najstarších dotieravcoch do lexikálneho inventára anglického, o anglickom útoku na americké písomníctvo (paralelný zjav ako u nás útok Čechov a Neslovákov na slovenčinu; ešte len i v nádavkách a posmeškoch sú si podobné: *yankey dialect — slovenské nářečí*), o amerických barbarizmoch, o anglickom postoji dnes, o stanovisku učencov, spisovateľov, o politickom fronte, o cudzích pozorovateľoch. Cituje množstvo náhľadov na jazyk od rozličných učencov, aby tým vypuklejšie vynikla jeho pravda a láska k američine. Vraj jeho krajania nielen majú právo priberať nové slová, ale sú povinní meniť jazyk podľa zemepisných a politických pomerov. No priznáva sa celkom otvorene, že aj v Amerike je hodne ľudí, ktorí trpia na anglomaniu. V Anglicku vraj cítia veľký odpor proti američine. Ešte i dovoz amerických zvukových filmov chceli zákonom zamedziť, aby si Angličania nekazili v kinách prízvuk a výslovnosť. Angličania si vraj len tak zachovajú čistú angličinu, keď budú v budúcnosti prejavovať nepriateľský postoj k američine, lebo najhlavnejší útok na čistotu angličiny vidia prichádzať z Ameriky. Nech si vraj v Amerike pestujú svoj jazyk a my si budeme tiež svoj. Toto cituje Mencken podľa časopisu New Statesman (podobne Times VI, 25, 33).

V časopise New Statesman (8. VIII. 1931) ozval sa veľmi triezvo Herbert Agar, keď napísal, že vysmievať sa z jazyka človeka je toľko, ako vysmievať sa z človeka samého. A tamže hovorí, citujúc Menckena (44), že angličina nech sa len kryje svojou filologickou nevedomosťou.

ale pritom Angličania nech navykajú na skutočnosť, že nie je to ani absurdné, ani vulgárne, že jazyk kedysi jeden by sa nemohol za stáročia rozdielne vyvinúť v rozličných končinách sveta. Keby toho vraj nebolo, to by sme i teraz rozprávali všetci ešte len akýmsi dialektom sanskritu. Čo ako vraj, keď Angličan sa naučí myslieť o američine ako o jazyku a nielen ako o smiešne neúspešnom pokuse hovoriť tak, ako on sám hovorí, keď sa naučí mať pre američinu len normálnu neznášanlivosť, akú má provinciálny duch oproti všetkým cudzím jazykom, vtedy nastane veľké zlepšenie anglo-amerických vzťahov. Mencken tvrdí, že panujúca anglická verejná mienka je protiamerická, či v lingvistike a či v iných veciach, hoci v ostatnom čase sa tento stav mierni. Ako dôkaz cituje slová Williama Archera, Škóta, ktorý napísal do Sribner's Magazinu ešte r. 1899 toto: Nové slová sa zrodily v nových podmienkach života a keďže americký život je plodnejší na nové životné podmienky, tendencia naproti neologizmom nesmie byť v Amerike strohejšia než v Anglii (45) a ďalej: Amerika nesmierne obohatila jazyk nielen slovami, ale aj vhodnými a skvelými metaforami.

Menckenovi sa páči, keď v učebniciach angličiny v Europe všímajú si popri výslovnosti anglickej aj výslovnosti americkej (86). Páči sa mu, že Rusi zavádzajú do škôl američinu, nie angličinu (88). Cituje rezolúciu učiteľov jazykov, vynesenú v Moskve r. 1930, v ktorej uznali americkú výslovnosť za demokratickejšiu proti aristokratickej výslovnosti anglickej (88).

Podobný zjav sme mali aj u nás, keď dr. Dérer vyhlásil tvrdú výslovnosť západoslovenskú za demokratickejšiu. To potom veľkoruština je cele nedemokratická. Boľševici ju budú musieť nejako stvrdzať, aby mohla byť „demokratickou". Menckenovi a moskovským učiteľom jazykov je jazyková čistota len fikciou. V 7. bode moskovskej rezolúcie učiteľov jazykov hovorí sa doslova toto (88): Jazykový purizmus je len fikcia, pre jazyk neznačí zhola nič, ten je determinovaný zvláštnymi spoločenskými podmienkami a v istej miere je odleskom týchto podmienok. Čistota jazyka v najlepšom prípade odzrkadľúva pedantický postoj k jazyku, v najhoršom buď postoj aristokratický, buď šovinistický.

Nuž nie je to celkom tak. Vieme veľmi dobre, ako sa boľševici ponosovali na úpadok čistoty ruského jazyka a odporúčali mladým sovietskym spisovateľom, aby sa učili z diel Turgeneva. Sovietska Literaturnaja gazeta zo dňa 5. II. 1936, čís. 7 (570) prináša reč tajomníka ústredného výboru komunistickej strany A. Andrejeva, ktorú povedal v zasadnutí rady pre detskú literatúru vlani 19. januára. Andrejev hovorí: Spisovatelia namiesto toho, aby sa učili od našich veľkých umelcov slova: A. M. Gorkého, Puškina, L. Tolstého, aby sa učili od veľkých kritikov literatúry: Belinského, Dobroľubova, Černyševského

iných, ako tvoriť detskú knihu, pokúšajú sa vymýšľať čo-to zvláštne, ale často nedostíhajú cieľa i prinášajú deťom zlú knižku, čím nenachodia ohlasu na svoje diela v detskom prostredí. Ako tvoriť detskú knižku, mnohému nás učia naši klasici, spisovatelia prešlého storočia atď.

Myslím, toto stačí vynášačom spomenutej moskovskej rezolúcie i H. L. Menckenovi. Pokrok bez kultúry si neviem predstaviť a tak i naopak: kultúru bez pokroku. Ale s kultúrou všeobecnou tesne súvisí aj kultúra jazyka, ktorá bez rozumného purizmu nie je ani len myslitelná.

Je zaujímavé, že Mencken cituje (97) také výroky už zo 17. a 18. storočia, akými sa oháňajú dnes mnohí moderní lingvisti, ako na pr.: jazyk je ako peniaz, ktorý príde do obehu, keď dostane obecnú pečiatku; alebo: zvyk je najistejšou učiteľkou jazyka; alebo: zavedený zvyk je standardom, ku ktorému sa musíme utiekať, aby sme z jazykových pochybností vybŕdli.

Naša Slovenská reč vyhovuje zásadám nielen moderných, ale i starých lingvistov, keď odporúča pridržať sa *dobrého* slovenského úzu.

Za najstarší amerikanizmus pokladá Mencken slovo *raccoon* (Procyon lotor), meno amerického nočného mäsožravca z rodiny medvedej. Ako druhý amerikanizmus uvádza meno *opossum* > possum, po našom *opozón-pozón.* Tieto a mnohé z najstarších amerikanizmov pochádzajú z indiánskej reči, hovorí Mencken (104).

V kapitole, nadpísanej *Začiatky američiny,* hovorí o nových slovách z anglickej látky, potom prejde na slová, ktoré dostaly v Amerike nový význam a tak spomenie ešte anglické archaizmy, ktoré sa v Amerike zachovaly.

Nasledujúcu kapitolu nadpísal *Doba vzrastu* a začína ju statou, ktorá dáva šípiť tendenciu celej knihy: *Nový národ sa tvorí,* čo potom usiluje sa dokázať rozširovaním amerického slovníka vypožičiavaním slov bez anglického vplyvu z reči amerických Nemcov, Francúzov, Dánov a pod.

V kapitole *Jazyk dneška* oboznamuje nás s angličinou amerikánskou po občianskej vojne, s tvorením nových substantív a skracovaním starých, na pr. *gas* m. *gasoline, photo* m. *photograph, movie* m. *moving picture* ap. Pravda, autor priznáva, že niektoré skráteniny sú nevhodné, ako: *ambish* m. *ambition, pash* m. *passion* etc., etc. V ďalšej stati píše aj o slovese a ostatných druhoch slov. Hovorí v nej aj o cudzích vplyvoch, ktoré v americine celkom správne pripisuje množstvu imigrovaného obyvateľstva z najrozličnejších krajín sveta. Podľa Menckena najťažšie by sa učili anglicky Poliaci a Taliani, vraj r. 1930 ešte 12.8% Poliakov a 15.7% Talianov nerozprávalo po anglicky. V krajoch, kde Česi bývajú vedno vo väčšom počte, dostaly sa do ta-

mojšieho dialektu angličiny české slová, ako: *kolach* (koláč), *rohlík, povidla, na zdar, buchta, pantáta* a iné. Potom oboznamuje nás autor s pomerom američiny k angličine a naopak. Udáva množstvo slov, ktoré sa dostaly z američiny do angličiny, udáva diferenciálny slovník už zaužívaných slov a dodáva, že taký slovník by sme mohli sostaviť zo všetkých oborov vied, z čoho potom uzatvára, že tieto dva jazyky zostanú rozoznateľne rozličné, najmä v hovorovej forme. Píše tu aj o anglických ťažkostiach s američinou a o britizmoch v USA.

Celú kapitolu venuje americkej výslovnosti, americkému spellingu, inú zas obecal hovorovému jazyku (The common spech) americkému a tu priznáva, že americký hovorový jazyk je prirodzene gramaticky v úzkom súvise s vulgárnym dialektom britských ostrovov a v mnohých veciach je s ním identický (416). Za veľmi charakteristickú známku amerického hovorového jazyka pokladá dvojitú negáciu na pr. *I don't see nobody = nevidím nikoho. I con't write no more = nemôžem viac písať* etc. (468).

V X. kapitole všíma si aj priezvisk a ním na 474. strane uvedené priezviská skrývajú medzi sebou i dve slovenské: Hucko, Shestak (Šesták). Podobne ďalej najdeme už anglicizované české alebo slovenské priezviská, ako: Stenny (Zděný), Smith (Kováč-Kovář), Barber (Holič), Wallace (Vaach), O'Tracy (Otřáska), O'Shaunessy (Očenáš-Očenášek) ap. A tak uvádza množstvo priezvisk aj iného pôvodu, ktoré sa amerikanizovaly. Nie je to inakšie ani s krstnými menami našich Amerikánov.

V nasledujúcej kapitole zaoberá sa pôvodca *slangom*, ktorý definuje podľa *Oxford Dictionary: jazyk zvlášť hovorový, pokladaný pod standardu cibreného jazyka, skladajúci sa buď z nových slov, buď bežných, používaných vo zvláštnom význame.* Sám pôvod slova *slang* nepokladá za definitívne riešený. Neuspokojuje sa ani výkladom nemeckého filologa O. Rittera, ktorý myslí, že by slovo bolo mohlo vzniknúť skrátením frázy *thieve (s'lang) uage* alebo *beggar (s'lang) uage* a pod. Vraj Oxford Dictionary z r. 1919 tiež vyhýba tejto otázke, vzdávajúc sa predpokladu, že by *slang* pochádzalo zo slova *cant* (trkot, afektovaný hovor, jazyk naničhodníkov). Slovo *slang* sa dostalo do Anglicka vraj v polovici 18. storočia i zaužívalo sa ako synonymum slova *cant*, čo znamenalo zvláštny slovník istého druhu ľudí nízkeho a zlopovestného charakteru. O polstoročia neskôr užívali ho už zamieňavo so slovom argot, ktoré značí slovník, používaný daktorou spoločenskou triedou, daktorým cechom a pod. Ale v ostatných päťdesiatich rokoch tie tri výrazy *(cant, slang, argot)* usilovaly sa vraj nadobudnúť menšiu-väčšiu vymedzenosť, ustálenosť sémantickú (555 a n.).

Ostatnú kapitolu svojej knihy venoval Mencken budúcnosti jazyka, najmä anglického. Nebude nezaujímavé uviesť i z tejto kapitoly

niekoľko slov. Tak vraj anglický jazyk podľa svedectva Richarda Mulcastera, učiteľa prozodie Edmunda Spensera, bol ešte roku 1582 „malého priestoru, rozprestreného nie ďalej ako po tomto našom ostrove", ba veru ani tam nie po celom. Dnes vraj jazykom anglickým rozpráva toľko sveta ako ruštinou a nemčinou dovedna (590). Ďalej vyratúva Mencken, kde všade rozprávajú po anglicky a koľko milionov ľudí. Autor tu medziiným hovorí: hoc vraj Angličania boli vcelku zlí lingvisti, vliekli svoj jazyk so sebou, kamkoľvek išli, a nanútili ho ľudskej rase. Angličina je vraj jazykom mora nielen preto, že Anglicko má najviac lodí, ale vraj i preto, že anglickí námorní kapitáni odmietajú učiť sa to, čo pokladajú za barbarskú gebuzinu hamburskú, marseilleskú a rio-de-janeirskú. Potom cituje aj Grimmovu mienku o angličine: Im Reichtum, Vernunft und gedrängter Fuge by vraj sa nijaký jazyk nemohol pretekať s angličinou. Nezabudol citovať ani Jespersena, ktorému sa vidí angličina rozhodne a výslovne mužnou (masculine), je vraj dospelý muž a má v sebe málo detinskosti alebo ženskosti (599).

V ostatnej stati (607) tejto kapitoly si dáva Mencken otázku, či angličina, keďže je tak rozšírená po svete, podrží svoju terajšiu formu? Odpovedá na ňu: asi nie. Citovaním slov dr. E. Weekleyho „stabilnosť jazyka je synonymná s prísnou smrťou" osvojuje si ten výrok aj on a podľa slov *Clauda de Crespigny* vraj práve anarchia angličiny spravila ju dominujúcim jazykom sveta.

Čo sa týka amerikanizmov, Mencken hovorí, že sú oprávnené, keďže ich užíva 125 milionov, naproti 45 milionmi užívaným anglicizmom. Tu cituje slová Williama McAlpinea z New Republic, June 26, 1929, ktorý hovorí: Ak dve tretiny národa, ktorý hovorí danou rečou, rozhodne sa za slovo *freight-train* namiesto *goodst-rain*, to tie dve tretiny sú v práve, ich reč je pravá angličina, reč menšiny je dialekt.

Istá vec, že Amerika sa nebude spytovať Anglicka, či to a to slovo je správne alebo nie. Napokon, dneska sa už nedívame na jazyk tak ako hoc len pred 25 rokmi. Dnes priznávame spisovný jazyk aj oveľa menším národom, ako je národ USA.

Autor pripojil ešte aj dodatok, ktorý je pre nás Slovákov z celej knihy najcennejší. V tomto dodatku rozoberá Mencken vplyv americkej angličiny na ostatné jazyky, ktorými sa hovorí a píše na území USA. Mencken píše takto: *čeština a slovenčina sú vzájomne srozumiteľné, no nijako nie totožné.* V skutočnosti všetky slovanské reči sú veľmi úzko pospájané a také diferencie ako medzi jazykmi germánskymi alebo románskymi u nich nenachodíme. Roľník zo Slovenska porozumie hociktorého iného Slovana. Slováci sú veľmi usilovný národ a kdekoľvek je dosť peňazí naporúdzi, slovenskí imigranti pomýšľajú na stavbu domu (659 a nasl.).

Mencken potom udáva slová, ktoré sa dostaly do americkej slovenčiny, pravda, je medzi nimi hodne takých, čo si Slováci doniesli so sebou z domu, na pr. *konvencia, kooperácia, športový, produkty, titul, štrajk, mlyn, kapún, originálny, kabriolet, systém, direktne* etc.

Ostatne v týchto veciach sa mýli Mencken vôbec, lebo zabúda, že my Europania sme nemuseli čakať na slovné pôžičky americké, keďže sme si mohli požičiavať doma z latinčiny a druh od druha navzájom.

Kniha má register slov a fráz s udaním strán a index tiež s udaním strán.

Knihu si hodno prečítať.

Ján Mihál.

Platon: Kratylos. Filozofia reči. Preložil František Novotný. Vydal Ján Laichter v Prahe ako 12. sv. Laichtrovej filozofickej knižnice. Strán 94. Po 21 Kčs.

Upozorňujeme na tento spis o filozofii reči, prvý v historii tohto oboru, kde sú shrnuté zásadné problémy filozofie reči a naznačený je pomer a rozpor poznávania veci. Platon prišiel k tomuto pomeru a rozporu, keď sa hlbšie zaujal teoriou poznania. Predmetom jeho filozofického poznania bol svet ideí a práve pri poznávaní sveta ideí musel sa pozastaviť nad tým, či meno je dostatočným vodidlom pri poznávaní vecí, či teda nie sú slová samostatnou oblasťou, ktorá existuje mimo smyslového sveta a v akom pomere je k svetu ideí. Z toho vyplynula otázka, či slovo kryje sa s vecou a či vzniklo tým, že sa idea veci vložila do hlások a slabík, a či sú slová len výsledkom konvencie, dohody. Kratylos je dialog, kde sa o týchto otázkach debatuje a vyslovujú sa náhľady i za jednu i za druhú vec. Rozhovor vedú Hermogenes, Sokrates a Kratylos. Hermogenes tvrdí, že „meno má od prírody akúsi správnosť a že nie je vecou každého človeka, aby dobre dal meno tej-ktorej veci". Rozhovor je zprvoti medzi Sokratom a Hermogenom, ktorí uvažujú o tom, že pomer slov k veciam je daný a určený dohodou ľudí. Meno veci „je nástroj k poučování a k rozbírání jsoucnosti právě tak jako brdo k rozbírání tkaniny". Meno môže dať len odborník na to povolaný, rečový zákonodarca, ktorý hľadí na meno prirodzene patriace každej veci a vie ideu veci vložiť do hlások a slabík. A sudcom o správnosti zákonodarcovho diela je ten, kto meno užíva odborne, teda dialektik. Tu sa dokazuje, že ľudia rozumní lepšie užívajú slová ako nerozumní, lepšie mužovia ako ženy. Najlepšie, pravda, bohovia. Ženy naproti tomu lepšie zachovávajú starú reč. Najväčšiu časť dialogu zaberá Sokratovo vysvetľovanie pôvodu slov, ich rozbor hláskový a významový na širokej oblasti, počínajúc od Homéra. Vysvetľuje dvojitosť významu jednotlivých slov, rozoberá príčiny vzniku synoným, poukazuje na zvukovú stavbu, onomatopoickú zvláštnosť, vkladanie

obrazných poznatkov do stavby slovnej a pod. Táto časť je zaujímavá viac pre vlastný rozbor gréckych slov, ale ukazuje vniklivé schopnosti v rozbore podstaty slov a ich vzniku.

Týmto Sokrates v rozhovore s Hermogenom naznačuje iba význam slov odvodených. Na otázku o slovách prvotných odpovedá, že sa nimi veci napodobňujú, ale „není to vnější napodobení jako v hudbě a v malířství, nýbrž napodobení jsoucnosti. Každá slabika má při tom svůj zvláštní význam; proto třeba roztřídit hlásky a přidělit každé věci hlásku nebo skupinu hlásek jí příslušnou. Tak vzniknou slabiky a z nich slova. Na příklad hláska *r* je výrazem pohybu, hláska *i* tenkosti, hláska *l* hladkosti a j.“ Ale v rozhovore príde otázka aj o tom, že sú slová, ktoré nenapodobňujú veci svojou hláskovou stavbou a že jednako ľudia ich rozumejú. Sokrates vysvetľuje, že tu je rozhodujúcim činiteľom zvyk. A tak dohoda a zvyk v prejavovaní vecí zabraňujú tomu, aby sa ľudia vyjadrovali nesprávne najmä pri slovách, kde ich znenie nevyjadruje podstatu veci napodobnením. V takomto rozhovore však Sokrates náhle zmení spôsob diskusie, a keď vidí, že i Hermogenes i Kratylos súhlasia s jeho tvrdeniami, začne polemizovať sám so sebou, až príde k hlavnému výroku, že sa predovšetkým treba obracať na veci samé a inakším spôsobom poznávať ich podstatu, lebo slová sú na to nedostačujúcim prostriedkom. Od vecí a nie od slov treba vychodiť, pretože idea vecí je trvalá a akoby utajená vo veciach a iba prostredníctvom ideí môžeme poznávať veci a ich vzťahy k ľudskému konaniu.

Platonov dialog je prvým pokusom o filozofiu reči a problémy tu načrtnuté opakovaly sa, znovu riešily a nadhadzovaly nespočetne mnoho ráz v dobe vyše dvetisícročnej. Moderné teorie lingvistické v podstate riešia s rozličných aspektov túto istú dilému. Platonov dialog, pravdaže, nie je nejakým jazykospytným dielom, je viac pokusom o filozofické riešenie problému, lebo cieľom jeho bolo vlastne poznanie, problém poznania a na problém reči sa sústredil len s tohto hľadiska a len tie otázky rozoberal, ktoré s jeho záujmom súvisely. Jednako pre terajší stav skúmania lingvistického dôležitý je rozpor medzi teoriou o pôvode reči napodobnením a odvodzovaním reči z podstaty vecí.

Dnes, pravda, rozvrstvenie v problémoch, Platonom naznačených, je mnohoraké a nemožno tak jednoducho osvetľovať pomer slov a vecí. I oblasť historická, teda otázka vývinu, je tu složitejšia, potom i rozličné funkcie reči následkom rozšírenia oblastí poznania sú nesmierne komplikované. Preto aj otázky tvorenia reči priamo „z jsoucnosti věcí“ sú i teraz najťažšou úlohou, hoci moderná veda má na riešenie svojich problémov väčší aparát, ako ho pred vyše 2000 rokmi mal Platon. Jednako v mnohom upozorňuje Platon na základné spôsoby riešenia, upozorňuje v toľkom bludišti súčasného odborníctva neraz na prostý

návod a východisko. Z jeho dialogu najmä pre skúmanie rečových problémov slovenských možno čerpať nejednu tému na spracovanie, i podľa najmodernejších teorií podniknuteľnú. Upozornení sme tu i na to, že prílišná úzkostlivosť v bránení slov ako hotových mien vecí a ohradzovanie sa pred nahradzovaním staršieho slova novším, nielen v súčasnom svete zaužívaným, ale neraz i vedome tvoreným z nového priblíženia sa — ako by Platon povedal — k idei vecí, bolo by neporozumením zásadným. Lebo tu treba dnes viac ako kedykoľvek dbať predovšetkým na tvorivú tendenciu a súcosť nielen obohacovať reč novými slovami, ale i zastupovať nepresné výrazy novými, výstižnejšími v duchu nášho jazyka. Funkcia reči dorozumievacej je iná a má inakšie cesty zdokonaľovania ako reč, ktorá novými metaforami a tým i novými súvzťahmi slov a vecí prináša zvláštne osobitné hodnoty jazyka a vlastne oživuje a povyšuje materiál už používaný. Nad rečou dorozumievacou a nad jej uplatňovaním sa bedlia odborníci, poznajúci hotové zákony a pravidlá. Tvorivo zasahujú do vývinu reči tí, čo sú odborníkmi v dávaní nových zákonov, odborníci v rozoberaní „jsoucnosti věcí". Osobitnú úlohu majú zákonodarci odborných termínov, pri ktorých ide viac o sostavenie systémov z poznaných zásob pre špeciálne ciele vedeckého, odborného kategorizovania vecí a poznatkov.

Teda i po 2000 rokoch nachodíme v mnohom obdobné problémy, keď i složitejšie a ťažšie, ako ich rozoberal Platon. Jeho obsiahle úvahy a rozoberanie hláskového základu gréckych slov a z toho vyplývajúce hodnotenie významu a plnosti značenia slov prehodnocuje sa i dnes nielen v tvorení básnickom, ale i vedeckom. Mohlo by sa teda povedať, že nič nového pod slnkom. Ale kto premeria, vlastne kto by mohol premerať pokročilosť ľudského skúmania v týchto problémoch, Platonom načatých a riešených až do dnešného dňa, najlepšie by potvrdil, koľko nového je tu, aké skutočne nesmierne bohatstvo, a to nielen v rozsahu, ale i v podstate poznania.

Stanislav Mečiar.

Anton Jánošík:

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Dosiahnuť-dočiahnuť. — V literárnej reči od koreňa *sah-* (*siah-*) máme dvojaké formy: jedny s pôvodným koreňom *sah-* (*siah-*), ako *prisahať*, *dosiahnuť*, a druhé s hláskoslovnou zmenou začiatočného *s* > *č* v pôvodnom koreni *sah-* > *čah-* (*siah-* > *čiah-*), ako o tom svedčia slová *čahať*[1], *dočahovať*, *dočiahnuť*, *začiahnuť*.

[1] U Bernoláka: *Do misy čahať;* na západe veľmi časté.

Zmena *s* > *č* nenastala odrazu, ale na dva razy, a to v tom čase, keď boly ešte polomäkké sykavé hlásky (*ć, ś*) aj v tých nárečiach, kde sa táto zmena stala, lebo ináč ťažko by bolo vysvetliť zmenu tvrdej hlásky *s-* v úplne mäkké *č-*. Najprv sa zmenila začiatočná sykavá hláska *ś* > *ć*, a tak dal pôvodný koreň *sah-* > *śah-* > *ćah-*; *sáh-* > *śáh-* > *ćáh-ćiah-*, ktoré formy ešte dneska možno doložiť vo forme slovesa *dociahnuť*[2] a pri podstatnom mene *ciaha*, prípadne *cáha*.[3] Druhá zmena azda ani by nebola nastala, keby sa tieto druhotné formy slovies **ćahati, *ćáhnuti-*ćiahnuti* neboly dostaly do styku so slovesami veľmi im blízkymi významom: **ťahati, *ťáhnuti-*ťiahnuti* atď. zasa s polomäkkou hláskou *ť*, ktoré vo výslovnosti veľmi sa blížilo k výslovnosti polomäkkej hlásky *ć*[4]; na príklad: *ťahati-ćahati, ťáhnuti-ćahnuti, ťiahnuti-ćiahnuti, obťáhnuti-obćáhnuti* a iné. Pretože polomäkké *ť* a *ć* v spomenutých slovách boly si veľmi blízke vo výslovnosti, aby v ich odchylnom význame nebol chaos, nastala hlásková disimilácia, ktorej príčinu treba hľadať v potrebe diferencovať obidve slovesá, a to tak, že sa polomäkké *ć* 1. celkom zmäkčilo v *č*[5] (I. typ *čiahnuť*), alebo 2. sa depalatizovalo, to jest stratilo mäkkosť (II. typ *ciahnuť*).

Slovesá I. typu sú v literárnej reči opodstatnené, lebo sa ich zhusta užíva u slovenských spisovateľov, naproti tomu slovesá II. typu nie. Popri slovesách I. typu sú i formy s pôvodným koreňom *sah-* (*siah-*), ktoré sú hádam viac-menej svojím pôvodom knižnými slovami, zväčša[6] šírenými vplyvom cirkevnej reči do reči ľudu, ako na to ukazujú cirkevné výrazy: *dosiahnuť Božej milosti, obsiahnuť*[7] *kráľovstva nebeského*, hádam aj *prisahať, zaprisahať sa*. Pravidlá slk. pravopisu síce uvádzajú obidvoje, ale pritom všetkom „vlastne" odporúčajú formy s pôvodným koreňom *sah-* (*siah-*). Tvrdý má obidve pri tvare *dočiahnuť* pod osobitným heslom a vhodnými dokladmi aspoň naznačuje rozdiel, ktorý sa me-

---

[2] Stanislav, Liptovské nárečia, str. 247.

[3] Stará forma v Bánovciach a aj inde na západe.

[4] Porov. výslovnosť žilinského *dzeci*, kde hláska *c* vznikla z onoho polomäkkého *ť*.

[5] Podobný zjav je v „čes. lid. *šáhnout, šahat* (šá-) ze .šä-;" (Frant. Trávníček, Hist. mluv. československ., 203). Tu podobne polomäkké *ś* > *š*.

[6] Aj u katolíkov sa dlhšie užívalo českej reči i pri pesničkách a modlitbách.

[7] V reči ľudovej je *občiahnuť*. Ešte doteraz vinšovanie sa zakončuje takto: ... *a po smrti kráľovstvo nebeské občiahnuť* (Bánovce).

dzi nimi cíti.[8] Slovesá I. typu sú všetky ľudové a majú zväčša konkrétny význam a formy s pôvodným koreňom *sah-* (*siah-*) majú zas abstraktný. Tak je to pri týchto dvojitých s predponou *do-*:

dosiahnuť-dočiahnuť: „Ach, keby ja mohol aspoň raz zvoniť, čo hneď na maličkom!" *Dosiahol* som i to (Kuk. I[4], 93); musí sa ospravedlniť, alebo aspoň *dosiahnuť* odpustenia (Kuk. V, 185); „... úlohou tvojou je konať, abys' cieľa *dosiahol* (Kal. II[3], 75); „... pravej spokojnosti predsa nikdy nebola by *dosiahla*" (Šolt. I[2], 90); šiel za úradom a *dosiahol* prísažníctva, rychtárstva (Taj. IV, 131); — „... Si vyšší, skôr *dočiahneš* (povešané obrázky), než ja." (Kuk. II, 247); „Ja *nedočiahnem* nado dvere; vieš, že som malá." (Kuk. III[2], 153); jej dno (studničky) možno rukou *dočiahnuť* (Kuk. XII, 110); čo takto ležiačky *dočiahol*, všetko pohádzal na oheň (Hronský, Jozef Mak 60); videl blízke veci, čo sa daly *dočiahnuť* (Hronský, Podpolianske rozprávky 222); zakotúlilo sa (vreteno) ďalej, nemohla ho *dočiahnuť* (Šolt. I[2], 114); tielko ho ešte zavše svrbí, a kde *sa nedočiahne* poškrabať... (Šolt. III, 32); Elenka ide... brať všetko do ruky, čo *dočiahne* (35); ktorého *dočiahol* ťažký... meč (Kal. V[2], 39);

dosahovať-dočahovať: Svetlo *nedosahovalo* do každého kúta (Tim. V, 59); Začne (pitie pálenky) s krštením, *dosahuje* vrcholu na svadbe a končí karom (Taj. I, 156); Usúkal si motúz, ktorý mu síce *dosahoval*, ale bol pritenký... Splietol si ho vo dvoje a spúšťal sa... dolu (Prost. slov. povesti, soš. 3, 51); Flóra káže podávať si varešky... alebo *dočahovať* misky (Podj. III, 229); ... som začula... *dočahovanie* kľučky (Šolt. III, 72); Išiel jabĺčko na strome *dočahovať* a padol (úzus).

Podobne je to aj pri dvojiciach s predponou *za-*:

zasiahnuť-začiahnuť: „... Či tu neponúka sa uveriť v priame *zasiahnutie* ruky dobroprajnej vyššej moci? (Šolt. V, 280); vzorný remeselník, nezabudol by sa ani k vôli čo akým milým obrázkom tak ďaleko, aby *zasiahol* do ženskej práce. (Kuk. II, 241); Hneď prvým úderom (korbáča) ho tak *začiahol* po hlave a tvári, že mu krv vystrekla (Jégé, Adam Šangala 37); Všade ho bil, kade ho len *začiahol* (úzus).

I pri dvojiciach s predponou *ob-* dalo by sa očakávať, že slovesá I. typu budú sa užívať iba vo význame konkrétnom, a nie tiež

[8] V Slov. fraz. slovníku Petra Tvrdého (2. vyd.) nachádzame: Ta *nedočiahneš*, lebo si malej postavy. — Nemohol na policu *dočiahnuť*.

v abstraktnom. Konkrétny význam formy *občiahnuť* (= *oblapiť*) nepodarilo sa mi najsť u spisovateľov, a tak uvádzam doklady z reči ľudovej, z úzu: Ten bôr som nemohol ani *občiahnuť*, čo je taký hrubý. Má takú tlstú ruku (v zápästí), že mu ju nemôžem ani *občiahnuť*. Doklady zo spisovateľov nemajú presného rozlišovania ako pri dvojiciach *dosiahnuť-dočiahnuť* a *dosahovať-dočahovať:*

obsiahnuť-občiahnuť: „... Mnoho utešeného blaha som ja už skrze teba *obsiahla*!..." (Šolt. I², 178); „Krásu, krásu by som si žiadala — — a nikdy jej *neobsiahnem*!..." (Šolt. II, 75); Ivan... *obsiahne* doktorát (Šolt. IV², 131); „... Človek zažiada si niečo, a keď toho hupkom *neobsiahne*, začne zúfať..." (Kuk. VIII, 94); „... o tú (milosť) treba prosiť s pokorou a... ju *obsiahnete*!" (Vaj. X², 184); keď milosti božej chceš *obsiahnuť*, vysvoboď Srbiu (Kal. IV², 87); milovala muža, *neobčiahla* lásky jeho (Kal. II³, 106); Bene, dobre", a vy *občiahnete*, čo žiadate (VII², 101); prosil... odpustenie. *Občiahol* ho (Taj. V, 20); s Bohom, ideál môj vysnívaný... *neobčiahnuteľný*, s Bohom! (Timr. VII, 164); Ale si občiahol (= ironicky: dostal) (úzus v Turci).

Z tohto sa zdá, že forma *obsiahnuť* sa udržuje iba pod silným vplyvom cirkevnej reči; ak by toho nebolo, tak by vonkoncom zavládla iba forma I. typu, aká je pri formách s predponou *na-:*

načiahnuť sa: i majster *načiahol sa* mi na hlavu, že hneď odletel mi klobúk (Hronský, Tomčíkovci 39); Marka zatajila dych a *načiahla sa* ponad múr (Podj. III, 176); Potom *sa* len *načiahol* cez ňu (Elenku), položil jej jablčko pred samý nos (Šolt. III, 26); „... vstaň, a *načiahni sa* ta na trám, iste ho (kľúč) tam najdeš" (Kuk. III², 152); Zastala a *načiahla sa* za bielym kvetom s vysokou stonkou (Timr. V, 26); krava *načiahla sa* za senom (úzus v Turci).

načahovať sa: Zvedavá Iľa darmo *sa načahovala* cezeň (plot) (Hronský, Tomčíkovci 195); *načahovali sa* za kúskami dreva (Hronský, Chlieb, 62); na neznámeného človeka *načahujú sa* a padajú neznáme ruky (356); ruky, čo *sa* po ňom (vyzdvihnutom dohora vicišpánovi), akoby objať, *načahovaly* (Kal. I⁵, 77); Bola ako decko, čo *sa načahuje* za mesiacom (Kuk. VII³, 165); i *načahoval sa* (Ivan) k divánu (Šolt. III, 55); mnohí *načahovali sa*, aby slúžneho zasiahli svojím hnevným pohľadom (Šolt. VI, 38); Ako *sa* tento *načahoval* (za jablčkami) (Mataj, Prost. slov. povesti, soš. 2, 30).

Nebude na škodu pre vývin slovenčiny, ak budeme pripúšťať aj formy I. typu najmä vtedy, keď pôjde o rozlišovanie konkrétneho významu od abstraktného. Takéto nuansovanie je v duchu modernej lingvistiky, ktorá rada pripúšťa dvojtvary v takom prípade, ak sa každému osebe prisúdi rozličný, čo len trochu odchylný význam. Okrem toho slovník slovenského jazyka rozšírime o niekoľko slov; formy *načiahnuť sa, načahovať sa* nedaly by sa nahradiť formami z koreňov *siah-* a *sah-*. Už aj preto načim formy s koreňom *čah-*[9], *čiah-* uviesť do opravených Pravidiel slk. pravopisu.

Ján Mihál:

ZO SLOVENSKÉHO PÁDOSLOVIA.

(Dokončenie.)

Inštrumentál doplnkový býva pri slovesách *stávať sa, zdať sa, zvať, robiť, narodiť sa, byť* a pod., na pr.: Lebo ona musí byť, *bude mojou ženou* ... Hv. VII, 16; Nám kozúbok *slncom*, chvalabohu. Hv. VII, 30; No škodoradosť *zbytkom je*, kde biedy na dosť. Hv. VII, 154; Ľudia — hej! *ľuďmi* radi menujú sa oni, tí, čo ľudské i božské šliapajú zákony. Botto, Jánošík, 27; Príde mesiac jasno čelý, *bude družbom* na veselí. Botto, Tamže 42; Verím, slovenský ľud že je *národom*. Kuzm. I, 109; Konôpka bol i pri svojom idealizme *človekom veľmi praktickým*. Jégé, Šangala, 128; Doma je *milejšou* i najskromnejšia chrasť. E. B. L. Výb. 114; Ja chcem byť *neobmedzeným pánom* svojho podniku. Kuk. V, 200; „dokiaľ voľba trvá, dotiaľ krpec *pánom*". Bell. Výb. 33.

Prívlastok v inštrumentáli máme na pr. v týchto vetách: V polkázni stalo sa *kyvkanie hlavami všeobecným*. Vaj. L. T. 31; Žlté listy s dúpnej lipy letely — jeden z nich v kľukatom svojom páde našiel si *cestu oblokom* do chyže, vrtel sa ako žltý motýľ a sletel na dlážku. Vaj. L. T. 104.

Inštrumentál predložkový.

Nepravá predložka *dolu* viaže sa s inštrumentálom a značí smer slovesom vety naznačeného pohybu, na pr.: Zrazu *dol kozubom*, čľup. Hv. VII, 33; Za mestom púšťala sa cesta *dolu vŕškom*. Kuk. VII, 97; *Zápoľami dolu* hundaly sa na machu modré zvonce

[9] O základných formách *siahať-čiahať* bude treba sa zmieniť inokedy.

hôľnej vetviny. Zech. L. M. 15; Bystrá voda tečie *dolu dolinami*, bystri chlapci rastú tu medzi Tatrami. Kuzm. I, 115; *Dolu chodníkom* dáka ženská beží. Mat. I, 13.

I nepravá predložka *hore* viaže sa s inštrumentálom a tiež značí smer: Čieže to ovečky *hore grúňom* idú? Národná. *Hore grúňom, dolu grúňom*, ide bača s karabínom. Zech. L. M. 25; Števko, prišla som ťa *hore vodou* hrabľami hľadať. Kal. Rešt. 33.

Poznámka. — Tam, kde sloveso samo udáva i smer, zbytočné sú spomenuté predložky, na pr.: Holomok bez reči vybehol hore rebríkom. Jégé, Šangala, 31. Stačí: *vybehnúť rebríkom, sbehnúť rebríkom.*

Predložka *medzi* s inštrumentálom označúva ponajprv:

a) osoby, predmety, ktoré obkolesujú vo vete spomenutú osobu alebo vec: Keď prešli zákrutou, zjavila sa im veža a čisté biele domky a niekde i *kaštieľ medzi nimi*. Kuk. VII, 99.

b) čas: *Medzi rečou* sadol si ku písaciemu stolíku, aby mu niečo predpísal. J. Čaj. Ecce 5; A *medzitým* vyťahuje čosi z vrecka na novom kožuchu. Kuk. II, 82.

c) priestorovú vymedzenosť slovesného deja: Prosím, keby ste so mnou *medzi štyrmi očami* pár slov stratili. Jégé, Šangala, 272; Len Podbrežania dvorili si v našej fare, ako by boli doma, a *medzi sebou* sa len usmievali. Kuk. XIII, 176.

Predložka *nad* s inštrumentálom označúva miesto, nad ktorým sa zvíša slovesný dej: Chlapci zohrievali si skrahnuté ruky *nad ohňom*. Kuk. VII, 100.

b) príčinu: Nariekal *nad košíkom*, ako Izrael *nad sboreným Jeruzalemom*. Kuk. Tamže; Musel sa smiať nad svojím *poblúdením*. Kuk. VII, 90; Vidno, že *nad tým* teliar dávno rozmýšľal. Kuk. II, 74.

c) inštrumentál s predložkou *nad* býva pri slovesách *kraľovať, panovať* a pod.: Nad Čiernym morom bývali slovanskí Kozari, *panujúc nad Slovanmi*. Sas. Dej. Uhorska I, 8.

Inštrumentál s predložkou *pod* máva význam *miestny*, na pr.: Vianoce sú *pod pecou*, t. j. múka na vianočné koláče čaká pod pecou, len zarobiť. Kuk. VII, 82; A mne bolo jedno, či v meste na vozíku *pod cieňou* driemať a či doma v koniarni... Taj. II, 7; Ležia *pod bukom* pri ohni. Taj. I, 94; Asi krok od týchto sedí *pod pecou* skrčený jeden mužský. Mat. I, 118.

Inštrumentál s predložkou *pod* označúva srok, čas, v ktorom

sa má nejaký dej skončovať, na pr.: bula valaška *pod hodinou* hotová. Súp. I, 293; „čakala ma s pekným pierkom na zahrade *pod večierkom*". Chal. Výb. 35; „*pod chvíľou* bol prázdny voz". Kuk. VII, 26; *Pod cezármi* staväli sa ešte veľkolepejšie paláce. Orol VII, 82.

Predložkou *pod* s inštrumentálom vyslovujeme pomer nadriadenosti a podriadenosti, na pr.: Som ten, čo dozrieval *pod bičom* otrokára... Kras. Výb. 37; 1671 boli v tomto žalári väznení prv, ako stiekli z krvi *pod rukou katovou*. Tom. Kuruci, 19; *Pod ťarchou krívd* a šľahu biča v líci vystieram zomdletú na vraha dlaň. Žarn. Stráž. 24; Tu *pod ich nohou* plače nám zem. Tamže.

Predložka *pod* s inštrumentálom označuje i dôvod, na pr.: „znajú ho len *pod týmto* menom". Kuk. II, 37; „a tak *pod pokutou* fl. 40". Protocol slov.-ľupčiansky z 1641.

Predložka *pred* s inštrumentálom označúva ponajprv vzťah miestny, na pr.: Prvej *pred Parížom* ako jasné strely krížom cez dym, plameň na vraha letely. Kráľ, Kyt. 43; Ľutoval, že ukázal starému najcitlivejšie miesto, že uponížil sa *pred ním*. Kuk. VII, 67; Stál *predo mnou*, bol by mi chcel pomôcť, ale nevedel ako. E. M. Š. M. D. I, 101.

Predložka *pred* s inštrumentálom vyslovuje vzťah časový, na pr.: V tento deň *pred 27 roky* po prvý raz uzrel svetlo Božie... V. P. T. Kráľ. žena 17; Učiteľ omnoho vrelejšie opakoval stisnutie ruky, než *pred chvíľkou*, keď farár prišiel k nemu. Kuk. VII. 70; Jaj, to je pýcha, ale tá chodí *pred úpadkom*. Kuk. VII, 42.

Predložka *pred* s inštrumentálom udáva i príčinný vzťah, na pr.: Strach *pred smrťou* počal v ňom slabnúť tou mierou, v akej miere rástla v ňom nádej v možnosť uzdravenia. J. Čaj. Ecce 6.

Predložka *s* viaže sa s inštrumentálom, keď chceme vysloviť vzťah jednotnosti, na pr.: Tak ste vy, Maco, celkom spokojný *so službou* a plácou? Taj. II, 7; Praskovský bol *s Konôpkom* napísal Bethlenovi odpoveď. Jégé, Šangala 99; Gašpar, daj mu čižmy *s jedným klincom!* Jégé, Šangala 112.

Predložka *s* s inštrumentálom značí dej sprevádzajúce okolnosti, na pr.: Kapitán hovoril vždy *s takým prízvukom*... Jégé, Šangala 92; Adam *s ľahkým srdcom* jachal napred. Tamže 63; Adam videl, že musí *s pravdou* von, i vyrozprával svoje skúsenosti s Jonášom. Tamže 78.

Vo vzťahoch prirovnávacích tiež užívame inštrumentálu s pred-

ložkou *s*, na pr.: A Brigitina tvár *s tvárou ľúbeznej Kláry* vôbec nemohla sa porovnať. Jégé, Šangala 209.

Predložka *za* s inštrumentálom vyjadruje často miesto, na ktoré sa slovesná činnosť vzťahuje, na pr.: V ďalekej krajine *za doly horami*, v ďalekej krajine, hen *za Varadínom* vykvitá ľaliou, bujným rozmarínom! Kráľ, Kyt. 63; Gazda sedel *za stolom* pri pohárikú a prezeral akési obecné lajstre. Taj. II, 15.

Predložka *za* s inštrumentálom označúva čas, na pr.: ... a takto šiel rok *za rokom*. Taj. II, 9; Cila prišla rada hneď zápäť *za ním*, doopatrovať. Taj. I, 29.

Predložkou *za* s inštrumentálom vyslovujeme i príčinu, na pr.: „... že Slováci nič nedajú, aby sme šli za presvedčením hlasovať". Taj. II, 23; „mužší lipnú *za koketami*". Kuk. II, 161; ... a s tou-onou ho vždy domŕzali, že *za ňou chodí*. Taj. II, 15; Ako decko bola, čo sa načahuje *za mesiacom*. Kuk. VII, 154.

Predložka *za* s inštrumentálom býva pri slovesách *vydať sa* i pod., na pr.: Radšej budem priedom do smrti zametať, jak *za vdovcom* z okenečka na čeľaď volať. Kráľ, Kyt. 42; Durčekových jedna dcéra bola *za pánom, remeselníkom debnárom, druhá za gazdom*. Taj. VI, 131; Pole ak jedna šatka pamuková, ktorú nosí *za mužom osiralá vdova*. Kráľ, Kyt. 8.

VYSVETLENIE SKRATIEK.

Bell. V.: Bella, Výber z básní, ed. Čítanie študujúcej mládeže.

Bot.: Botto, Smrť Jánošíkova, ed. Knižnica čsl. IV, Pacov.

Czamb. Sl. reč: Czambel, Slovenská reč a jej miesto v rodine sl. jazykov.

J. C. H. Chlieb: J. C. Hronský, Chlieb.

Čaj. Ecce: Ján Čaják, Ecce homo, ed. Svetová knižnica (T. Sv. Martin 1922).

S. P. Ľ.: J. Geryk, Slovenské piesne ľudové, nákl. vlast. v Bratislave.

Hol.: Holuby, Sobrané spisy I.

Hr. M. alebo Hruš. Mad.: J. Hrušovský, Pompiliova Madonna.

J. M. H. O. alebo JMH. Št. alebo Hurb. Olej.: J. M. Hurban, Olejkár, Slovenskí študenti, Štúr; ed. Olejkára Čšm, Slov. štud. Melantrich, Štúr — MS.

Hv. I etc.: Hviezdoslav, Sobrané spisy, ed. Matica slovenská (MS).

Chal. Výb.: Samo Chalupka, Výbor z básní, edic. Čšm. MS.

Jégé, Šangala. Ed. MS.

Jes. V.: Janko Jesenský, Verše I, II. a Výbor zo súčasnej lyriky, edic. MS.

Kal. Rešt. S. D., SD., Sv. D., Mir. Hr.: Kalinčiak, Reštavrácia; Svätý Duch; Mirkov hrob; edic. 1. KÚS v T. Sv. Martine; 2. ed. Čšm. MS.; 3. ed. Mazáč v Prahe.

Kr. Kráľ, Kyt.: Janko Kráľ, Kytka ballád, dúm a piesní, edic. Knižnica čsl. v Pacove.

Hronský, Podpol.: J. C. Hronský, Podpolianske rozprávky, edic. MS.

Kras. Výb. alebo Krasko Výb.: Ivan Krasko, Výbor zo súčasnej lyriky, ed. Čšm.

Kuk. etc. ML. alebo M. L. a Črty I.: M. Kukučín, Sobrané spisy v edic. MS. Mladé letá v edic. Čšm. a Črty z ciest po Patagonii I. v edic. MS.

Kuzm. I.: Kuzmány, Sobrané spisy I., edic. MS.

E. B. L. Výb.: Emil B. Lukáč, Výbor zo súčasnej lyriky v edic. Čšm. MS.

Mat. I.: Janko Matúška, Sobrané spisy I., edic. MS.

100.: K. A. Medvecký, Sto slovenských ľudových balád, v Bratislave nákl. vlast.

M. Th. M.: Milan Mitrovský, Pani Helène, edic. MS.

Podj. Bal.: Ľ. Podjavorinská, Balady, edic. MS.

Ráz. Kam. Jul., Výb.: M. Rázus, Kameň na medzi, vyd. G. Bežo, Trnava, Julia I. II. edic. Mazáč a Výbor zo súčasnej lyriky; edic. Čšm.

Roy V.: Vl. Roy: Výbor zo súčasnej lyriky, edic. Čšm, MS.

Súpis: J. Polívka: Súpis slovenských prostonárodných rozprávok, ed. MS.

Sas. III.: Fraňo Sasinek, Dejepis Uhorska III., edic KÚS. T. Sv. Martin.

Sl. alebo Slád. I. II. Mar.: A. Sládkovič, Sobrané spisy I. II. Marína, edic. MS.

Smr. Výb.: Smrek, Výbor zo súčasnej lyriky, edic. Čšm. MS.

Stan. Lipt.: Stanislav, Liptovské nárečie, edic. MS.

Stod. Kráľ.: I. Stodola, Kráľ Svätopluk, edic. MS v Čšm.

Such. Diam.: P. Suchanský, Diamantové údolie, edic. Máj v Unás v Bratislave.

EMŠ. MD. alebo Šolt. Deti: E. M. Šoltésová, Moje deti I. II. edic. KÚS v T. Sv. Martine.

Št. I.: Štúr, Sobrané spisy I., edic. MS.

Taj.: Tajovský, Sobrané spisy, edic. KÚS v T. Sv. Martine.

Tim. Za nár.: Timrava, Všetko za národ.

Tom. Kur.: S. Tomášik, Kuruci, edic. Melantrichova v Prahe.

V. P. T. I. alebo Tóth Kráľ. žena: Viliam P. Tóth, Sobrané spisy

edic. MS. a Kráľova žena v edic. Melantrichovej v Prahe.

M. U. Bič, H. Výkr. M. Urban, Živý bič, Hmly, Výkriky bez ozveny; edic. Mazáč v Prahe; D. p. Praha: Academia.

Vaj. alebo L. T. i LT.: Sv. H. Vajanský, Sobrané spisy v edic. Bežo—MS. a Čšm.

Vans. Ako: T. Vansová, Ako zo svojho, edic. Žabka v Banskej Bystrici.

V. Ľ. R.: Výbor z ľudových rozprávok v edic. Čšm. MS.

Záb. Koc. alebo Záb. Chujava: J. Záborský, Kocúrkovo a Tri dni v Chujave, ed. Melantrichova v Prahe.

Zech. Maš.: Zechenter, Lipovianska Maša, edic. MS.

Žarn. Stráž.: Ivan Žarnov, Stráž pri Morave, edic. Únie v Bratislave.

MUDr. *P. Halaša:*

PRÍSPEVOK K TERMINOLOGII RASTLÍN.

(Dokončenie.)

Anthyllis L.

úročník, solník, bolhoj (Rs, Rr), boľhoj, devaterník (Hy), úročník, bôlhoj, ranolica (Ky), bôlhoj (Tý, Ha, Ný, Tu), žltá ďatelina (Kl), bôjhoj (M); — *č.* úročník, úročka, žlutík, solník, bolhoj, žlutý jetel, *ch.* ranjenik, podatnik, *p.* welnica, szczawik żółty, *r.* jazvennik, solnik, soľnaja trava, želtyj klever, *m.* nyulszapuka, sebfű, nyulhere, *n.* Wund-, Hasen-, Tannenklee, Kampferkraut, Wollblume, Wundkraut.

Antirrhinum L.

hledík (Bk, Pč, Rs), holúbok (Zs), nosatec, šklabivec (Ky), hľadník, škľabinec (Ha), škľabinec (Ný), pyšteky (Ba), prskáč (Zv), pani Marie kúpeľ (D); — *č.* hledík, elebor český, *ch.* zevalica, *p.* wyźlin, *r.* vyžlin, vyžlik, vydoľnik, žabrej, treskučnik, trjaskučka, pazur, *m.* pintyó, tátika, tátogató, keményitőfű, *n.* Stärkekraut, Teufelsband;

a. majus L. — hledík větší, vlčia huba, umrlčia hlavička, vyžlin, lvecí pysk (Rs), lvová huba, lvové papuľky (Hy), lvý pysk (Ky), škľabinec väčší, ľvia papuľka (Ný); — *č.* hledík větší, lví tlama, *ch.* zevalica vekša, *p.* wyźlin wiekszy, *r.* ľvinoust, ľvinyja usta, *m.* oroszlánszáj, *n.* Löwenmaul;

a. orontium L. — smrtonos (Rs), škľabinec menší (Ný); — *č.* hledík menší, umrlčí hlava, *ch.* teleći nos, *p.* wyźlin mniejszy,

cielęca główka, *r.* wyžlin ljesnoj, *m.* halálfej, *n.* Todtenkopf, Affenschädel, Hundskopf.

Apera Beauv. (agrostis spica venti L.)
chundělka (Rs), chundelka, metlica (Rr), chundelka (Ný), metlica (Lu); — *č.* chundelka, metlice, chudoba, psineček, *ch.* svrakoperac, rosulja, troskot, rudača, *p.* mietelnica rolowa, *r.* sjennaja trava, polevica, vjechovlasik, *m.* széltippan, szellőperje, vetési nápic, *n.* Windhalm, Ackerschmiele, Taugras, Berggras, Windfahne.

Apium L.
celer, mirich (Fy), miřík, miříkový kořen, zeller, apich obecný (Rs), zeler (Hža, Um, Tu, Zv), zeller (Ld), zeler, zelier, celer (Hy), celer (Bk, Rr, Tý, Ný), zeler, celer, apich (Ms); -č. celer, apich, miřík, nivčík, *ch.* celer, ač, ak, *p.* selera, opich, *r.* selderej, petruška bolotnaja, *m.* zeller, *n.* Sellerie, Eppich.

Aquilegia L.
orlíček (Bk, Pč, Rs, Hy, Kť, Um, Ha, Ný), orlíčok (Rr), orličok, dvojlistník (Ky), orlík, orlíček, zvonica (Ms), orlička (ZP); — *č.* orliček, randlíčky, rychlíček, pětbratrů, *ch.* pakujac, orlić, ašibačar, jadić, tromestnik, pančac, popina, kapica, *p.* orlik, cynowod, rożyczka, *r.* aklej, orliki, golubki, zvonki, vodosbor, *m.* cámoly, gamó, harangláb, *n.* Aglei, Akelei, Adlerblume, falsche Glockenblume.

Arabis L. (turritis hirta Krock, sisymbrium arenosum L., turritis hirsuta L.)
hydozel (Rs), hydozeľ, husatec, repniak (Ky), piesočník (Ba), huseník (Ný); — *č.* huseník, husízel, piperat, písečník, *ch.* guščarica, *p.* siedmlist, siedmpalecznik, *r.* gusinaja trava, *m.* krapik, ikravirág, szirtőr, *n.* Gänsekraut, Gänsekresse, Gemskresse, Gemsschötchen.

Arbutus uva ursi v. Arctostaphylos.

Arctium L. (lappa Tourn.)
lopuch, repík (Bk, Pč), lopúch, lapún, lupen (Rs, Rs, Rr), lopúch, lupen (Zr), lopúch, lopušie (Hy), lopúch (Ky, Um, Tý, Ha, Ný, M, Tu), lopuh (Sp); — *č.* lopuch, lopun, lopuň, hořký kořen, kudlačka, *ch.* lopuch, čičak, chripanj, palušina, komodljika, *p.* łopian, łopuch, czepiec, świnia rzepa,

r. lapušnik, lapuch, lapucha, *m.* lapu. bojtorján, *n.* Klette, Klettenkraut, Klettendistel;

a. lappa L. (lappa maior Gärtn.) — lopuch wetší i horký (Pč), lopúch větší i hořký, repík, svízel, čumbrel, kolka (Rs), lopúch horký, svízel (Zr), čumbel, kolka, svízel, čumbrel, repík (Rr), horký lopúch (Um); — *č.* lopuch větší, lupen větší i hořký, *ch.* torica, repinac, volikac, skripac, ripalj, ripnjak, *p.* wszawiec, jeleni ogón, *r.* repej, repejnik, *m.* nagy bojtorján, *n.* grosse Klette.

Arctostaphylos Adans. (arbutus uva ursi L.)

tolokňanka (Rs), medvedia jahoda (Ha), medvedica, nedvedica, hrôznik (Ný); — *č.* medvědice, tolokněnka, kostrůnek, planika, hrozník medvědí, *ch.* medvjedica, maginja, planika, opirnik, *p.* chóścina jagodna, mącznica, niedźwiedzie grono, *r.* medvježi jagody, medvježij vinograd, tolokňjanka, ampryk, *m.* medvegerezd, kukojca, *n.* Steinbeere, Bärentraube, Bärenbeere, Sandbeere.

Arenaria L. (alsine Preslii Reuss)

písečnice (Rs), piesočnica (Tý, Ha, Ný, Tu); — *č.* písečnice, *ch.* pržinka, pješčarica, pješčanika, *p.* piskowe ziele, piaskowiec, *r.* pesočnyj koreň, egej pesočnyj, peščanka, *m.* homokhur, homoki sás, *n.* Sandkraut, Sandsegge, Sandrietgras.

Archangelica Hoffm. (angelica archangelica L.)

vybolen léční, výbolen, déhyl, anjelika větší, janoklika (Rs), výboleň lekársky (Ky), vybolen, anjelika vätšia, dehyl, janoklika (Zr), vybolen (Um), angelika pravá, anjelský koreň, prsohoj, svätodušný koreň (Ms); — *č.* andělika, *ch.* angjelika, *p.* arcydzięgiel, *r.* djagiľ, djagiľnik, puška, vonjuga, dudočnik, *m.* archangyélika, nagy angyalfű, *n.* echte Engelwurzel, grosse Brustwurz.

Aristolochia L.

podražec, wlčé jablko, wlkowé jablko (Pč), wlčé jablko, wlaski podražek, podražec (Bk), podražec, vlkovo jablko (Rs, Ld), podražec, vlčia noha (Ky), podražec (Rr), vlčie jablko (Hy, Kč, Ha, Tu), vlčí lopúch, bezdinky, vlčie jablko, podražec (Ms), podražec, vlčie jablko (Ný); — *č.* podražec, vlčí jablko, kokorňák, bzdinky, *ch.* jabučnjak, vučja jabuka, tikvić, vučja stopa, kokotinja, kopitlica, crljivača,

zečja lubenica, *p.* kokornak, fasola drzewna, *r.* kokornik, pchinovnik, kirkazon povojovy, zmjeinyj koreň, *m.* gége-virág, farkasalma, hézaggyökér, *n.* lange Osterluzei, Osterwurz, Hohlwurz, Biberwurz, Tobwurz, Wolfskraut, Fieberwurz.

Armeria Willd. (statice L., limonium L.)
krasatina, travnička, zavtách (Rs), trávnička, krasatina (Ný), krasotina (Kl); — *č.* trávnička, limonka, *ch.* travulja, vranjemil, *p.* zawciąg, *r.* vjaznik, travjanka, želto-koreň, čaj kamennyj, begen krasnyj, *m.* lelleg, istác, pázsitszegfű, *n.* Grasblume, Seegras, Gras —, Strand —, Sandnelke, Nelkengras.

Armoracia Fl. Wett. (cochlearia armoracia L.)
chřen, křen (Rs), chren (Bk, Pč, Kw, Hža, Hy, Rr, Um, Ha, Ms, Ný, Tu), chreň (Ld, Zv), hrin (V); — *č.* křen, chřen, *ch.* hren, ren, chren, povertniča, *p.* chrzan, *r.* chrjen, rjeďka polevaja, *m.* torma, *n.* Kren, Meerrettig.

Arnica L.
prha, kozia briadka, anjelský trank, prhašlakové koření (Rs), prha, prhošlak, prhošlakové korenie (Ld), prha, hornica, veprina (Ky), kozia prha (Ha), arnika, mátonica, smotanica, závratový koreň, vredová zelina, prha, hornica (Ms), veprina, mačika (Ba), máčika (Kt), arnika (Ný), prha (Zr); — *č.* arnika, prha, konilék, šlakové koření, kořen kamzíkový, smetanice, *ch.* brdjanka, veprovac, moravka, *p.* angielski trank, trank górny, kopalnik, *r.* baraňja trava, baranka, barannik, borodka, gvozdik borovoj, *m.* angyalital, anyagyökér, árnyékfű, lugfü, Luciánfű, Máriafű, kappanőr, *n.* Wohlverlei, Engelkraut, wahres Fallkraut, Laugenkraut, Mönchswurz, Bergwegebreit, Katharinenwurz, Bluttrieb, Lucianskraut.

Arnoseris Gärt. (hyoseris L., lampsana pusilla Willd.)
pětihranec (Rs), sviňozel (Ky), piesočnatka (Ba); — *č.* písečnatka, písenka, *ch.* jagujevac, jarinac, *p.* świnia salata, *r.* malyj ovražnik, *m.* porondfü, *n.* Lämmersalat, Sausalat.

Aronicum v. Doronicum.

Arrhenatherum Beauv. (avena elatior L., avena avenaceum P. B., holcus avenaceus Smith.)
ovsíř (Rs), ovsiar (Ky), ovsír, sypanica (Zs), ovsiak (Ha),

ovsik (Ny); — č. ovsík, metlice francouzská, *ch.* ovsenica, pachovka, *p.* rajgras, stokłos, *r.* francuzskij rajgras, oves lugovoj, ovsjanaja golka, *m.* ürezab, francia perje, *n.* Glatthafer, Raygras, Rossgras.

*

Poznámka redakcie. — Nebolo naším úmyslom uverejniť celú obsiahlu látku botanických názvoch slovenských, ktoré sosbieral p. dr. P. Halaša. Chceli sme len ukázať, aká ťažká, lež vďačná práca čaká našich botanikov, ktorí z množstva rovnoznačných slov budú musieť vybrať najvhodnejšie pre odbornú terminologiu.

ROZLIČNOSTI.

Hady — hadi. — Spytujú sa nás, ako písať zvieracie meno *had* v nominatíve množ. čísla, či s tvrdým *y*: *hady* alebo s mäkkým *i*: hadi. O veci bola už reč v 1. čís. I. roč. Slovenskej reči, kde sa dovoľovala dvojaká alternatíva: *hady* i *hadi*. *Hady* vtedy, keď označujeme zviera: *Hady* na jar vyliezajú zo zeme. Inače *hadi*, keď je zosobnené, t. j. keď sa ako prezývka vzťahuje len na osobu: Vy *hadi*, nehnevajte ma, lebo... Tak zahriakne mať šantujúce alebo neposlušné deti. Otázka vznikla z dišputy, v ktorej prevládala mienka písať vždy, bez rozdielu s mäkkým *i*: *hadi*, lebo, vraj, niet stopy v spisbe, aby sa kedy bolo písalo *hady* s tvrdým *y*. Proti tomuto tvrdeniu, okrem toho, že ani ľud tak nehovorí, uvádzame príklady zo staršej literatúry školskej.

V Prvej čítanke pre slov. ev. školy v Liptove (v takzvanej Hodžovej), z r. 1860 v B. Bystrici, na str. 182 čítame: To sú všetky *hady*. *Hady* nie sú všetky jedovaté.

V Školníku dr. Ondreja Radlinského pre katolícke elementárne školy, I. sväzok, r. 1871 vo Viedni, str. 167, v článku o škodlivých živočíchoch je v odseku 3. uvedená veta: *hady* a vretenice, ktoré sú aj jedovaté...

V Prírodopise živočíšstva, prepracovanom podľa dr. A. Pokorného profesorom Gustávom Kordošom pre nižšie stredné a meštianske školy, ako i pre semináriá, r. 1875 v Prahe tlačenom, je na str. 109 nadpis článku *Hady*, ďalej na str. 112 vety: *Hady* majú dlhé, valcovité, šupinami pokryté telo a sú bez nôh... Nejedovaté *hady* uchvacujú korisť... Jedovaté *hady* nemajú žiadneho istého

spoločného zovnútorného znaku, po ktorom by sa daly poznať. (Prísudkové sloveso s tvrdým *y*!)

Učebná kniha Heriberta Ertla, r. 1893 v Budapešti, str. 93, má tiež nadpis článku *Hady* a na str. 94 vetu: Jašterice, *hady* a korytnačky majú tvrdú kostru.

Tretia čítanka a mluvnica pre ev. a. v. počiatočné školy od Jána Bežu v Senici r. 1904, na str. 211 má vetu: *Hady* (kígyók) majú dlhé, valcovité, beznohé, šupinami pokryté telo; podobne i v Prehľade obojživelcov čítame tvar: *hady*.

Napokon v Čítanke pre V.—VI. triedu ev. a. v. ľudových škôl v báčanskom senioráte, v Senici r. 1915, na str. 138 v článku o vretenici máme vetu: Hlavu, ako aj iné *hady*, má stlačenú, ťapkavú.

Azda dostačia!

P. P. Zgúth.

Po 3 Kčs. — Na cenníkoch často vídať francúzsku predložku *à*, ktorú nepotrebujeme ani v obchodnej reči, lebo celkom dobre vystačíme s pôvodnou predložkou *po*. Správne je: *po korune* (*po 1 Kčs*), nie „à 1 koruna"; *po 2* (*3, 4*) *koruny*, alebo *po 2 Kčs*, nie „à 2 Kčs"; priam tak *po 5* (*6, 7, 8 . . . 100 atď.*) *korún*, alebo *po 5* (*6 . . .*) *Kčs*.

Abo. — Spojka *abo* vo význame *alebo* je správna, hoci v spisovnej reči je oveľa zriedkavejšia ako v hovorovej slovenčine. Spojka *abo* hodí sa najmä pre básnický jazyk, ktorý potrebuje i dvojslabičnú spojku popri trojslabičnej *alebo* a jednoslabičnej *buď*. Pravda, ani z prózy nemožno vylučovať spojku *abo*.

Abych. — V Pravidlách slk. pravopisu uznáva sa *aby som* i *abych*. Tvar *abych* ako archaizmus žije v básnickej slovenčine, no v spisovnej próze je už veľmi neobvyklý.

Aktá, akty. — Slovo *akt* v jednotnom čísle je mužského rodu, a to bez ohľadu na rozličné jeho významy. Ale v množnom čísle rozlišujeme *aktá* (t. j. úradné spisy; gen. *ákt*, dat. *aktám*, lok. *aktách*) a *akty* (na pr.: maliarske akty; gen. *aktov*, dat. *aktom*, lok. *aktoch*).

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Knihtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.